

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 141. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-palladius01val-shoot-idm140153319242544.pdf> (tilgået 09. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

Petrus Palladius til Læseren.

Efftterdi at vor kiære aandelige Fader/ Høglerd mand Doctor Joannes Bugenhagius Pomeranus/ for merckelige sagers skyld begerede aff alle Superintendenter i Danmarck och Norge/ at Enchiridion Lutheri motte bliffue al ene pro Manuali. Da vil ieg aldrig encten tage der nogit fra/ eller legge der nogit til/ men lade det bliffue effter hans vilge oc begering. Dog effterdi att nogre aff Sognepresterne paa Landzbyerne/ ere (diss vær) saa groffue och wforstaandtge/ ath de beklager dem/ ath de icke vide huorlunde de skulle handle Om Lønligt scrifftemaal/ Om obenbare Penitentz/ for obenbare synder. Huorledis mand skal handle || Sacramentet hossde syuge. Och Om Jordeferd etc. Vden de faa det grofflige bescreffuit paa Danske for dem. End dog det staar klarlige nock bescreffuit i Ordinantz bogen. Der fore nødis ieg til ath lade vdgaa paa Prenten Denne lille bog om forscreffne anickle/ i sæær for seg selff (som tilforn ære vdgaangne i Haandbogen/ aff vellerde mend predickere i Kiøbnehaffn) Anseendis samme Sognepresters groffue wforstaandigbed/ ind til saa lenge den hellig Christelig kircke bliffuer forseet met lerdere oc forstaandigere tiænere i Gudz ord. Det snarlige ath ske/ giffue Gud vor hiemmske Fader/ aff sin grundløsse barmhiertighed/ vid sin kiære søn Jesum Christum vor Herre och eniste frelssere.

Amen. ||

Om lønligt scrifftemaal.

NAar nogne ere det Hellig Alters Sacrament begerendis/ da skulle de det eske/ oc i det mindste begere aff deris Sogneprest. Oc der som det er een mand eller quinde om hues Gudfryctighed Sognepresten haffuer sand vidskaff/ da lade wij det bliffue der vid.

Ellers skal hand tage hannem/ eller hende/ offuer een side/ och vnderuise hannem eller hende/ det beste/ effter som hand formercker hans/ eller hendis/ nødtørftighed.

Men huilcken som kommer oc obenbarer sig selff i Scrifftemaal/ oc bekiender sig for een syndere eller synderinne/ Den skal mand vide ath fare viislige met/ effter huer deris leyliged/ Wide de synderlige intet ath beklage || sig i/ men bekiende sig for syndere eller synderinne i alle maade som Gud vid dem skyldige. Da skal presten lade sig der nøye met/ och ey begere der nogen ydermere opregneisse aff dem. Men giffue dem tilkiende huad Gudz budord haffue ath betyde/ Huor maangfolelige deris syndere ere/ meer end de selfue (maa ske) acte eller begribe.

Klage de och nogen besynderlig brøst/ Da skal Presten suarlige laste oc straffe samme synd. Oc sige dem huor mishagelig hun er for Gud. Huor suarlige Gud haffuer tilforn straffet samme synd i andre offuertrædere/ och end nw wil straffe saadant samme i dem/ der som de raade icke bod der paa.

Oc formane samme menniske/ saa ath hand rætter oc bedrer sig i saadan brøst/ Saa fremt som Gud skal ville || forlade hannem det hand allerede haffuer syndet oc ilde gjørt.

Saa skal oc presten raade saadan een Christen til tolmodighed oc metlidighed/ ath hand gerne ber offuer oc forlader de hannem gjøre eller haffue giort emod. Oc legge hannem

fore de ord Christus siger Matt. vi Ca.

Ath lige som wij forlade/ saa vil oc Gud forlade oss.

Er det oc ith vngt oc wforstaandigt menniske/ da skal hand forhøre det i de x Gudz budord/ i Troen/ i Fader vaar. Oc ey tilstæde dem til Sacrament/ før end de haffue forstaand der i.

Oc paa det flifte/ offuer alt skal hand trøstelige vnderuise dem i det hellig || Euangilio om Christo/ oc den naade och syndernis forladelse de maa vente sig for hans skyld/ om de hannem ville tro/ effter de ordz lydelsse.

Matt. xi.

Rommer hid til mig alle i som arbeyde oc ere beladde/ Jeg vil vederquege eder Item Marci xvi. Alle de som tro skulle vorde salige.

i. Timot: i. Det er ith sandrugt ord/ oc i alle maade verd ath anamme/ ath Christus Jesus er kommen til verden/ paa det hand || vilde salige giøre de syndige.

Met disse ord oc deris lige/ aff den Hellig scrifft skal Presten trøste den der Scriffter/ oc eske Troen aff hannem/ om hand i saadanne ord tror Gud til syndernis forladelsse/ Oc aff samme hellige ordz krafft affløsse hannem/ oc giøre hannem tryg paa alle sine syndere forladelsse/ vid Jesum Christum oc hans dødz verdskyld all ene/ met denne affløssning.

Effter denne ydmyge bekiendelsse som du bekiender dig for een syndere/ oc tycker dine synder ilde være/ || oc haffuer sind oc vilge til ath raade bod paa din brøst/ oc du tror Gud vel/ ath hand vil effter sit egit ord være dig mild oc miskundelig/ Da siger ieg dig til paa Gudz vegne/ ath dig skal vederfaris effter din tro/ oc Gud vil visselige være dig mild oc miskundelig/ och for sin søns Jesu Christi skyld naadelige forlade dig alle dine synder. ||

Om obenbare Penitentz for obenbare synder.

For obenbare synder bør obenbare Penitentz/ icke for Gudz skyld/ Men ath menniske som ere bleffne foragede/ encten aff vitterligt mand slæt/ vitterlige forsømd Børnedød/ 145 Obenbare raab/ Mord/ Hoor eller skiørleffnit etc. Maa baade formercke ath den skyldige rætter oc bedrer sig ræt aluorlige/ Och end haffue fryct for ath giøre saadanne groffue synder.

Huilcken saadan da begiærer omgengelsse oc deelactighed met Christne menniske/ i Gudz naade oc det hellig Sacramentis vddelesse/ den lade wij komme for ossi kircken/ met nogre offueruærindis trofaste mend eller || quinder/ der bæst vide om samme sag/ oc forhøre huorledis den brøst haffuer sig. Och da effter syndzens ieylighed straffe den syndige/ och lade hannem vide huor ilde hand haffuer giort.

Runde wij da fornømme aff sande ord oc visse tegen/ ath den skyldige fortryder sine synder/ oc wij høre och see haab til bedring/ oc hand eller hun begerer aff Gud sine synders forladelse for Jesu Christi skyld.

Da lade wii hannem i den ydmyge bekendelsse oc gode tro til Gud/ falde paa sine knæ/ och legge haand paa hannem/ oc sige.

N. Effter din hiertens angergiffuenhed for dine || synder/ i denne din gode tro effter det hellig Euangelij lydeisse/ til Gud Faders godhed oc barmhertighed vid Jesum Christum forkynder ieg dig dine synders forladelsse/ I naffn Faders/ och Sønø/ och Hellig aandz.

De andre sware.

Amen.

Met denne afløssning/ maa nu samme menniske trøste sig i Troen/ om hand skulde end staa i liiffuis fare/ || Bliffue landflyctig/ eller oc ds strax. Effter det ord.

Gud siger selff Ezech. xviii.

I huilcken stund ith syndigt menniske sucker for sine synder/ och vender sig aff sine onde veye/ da vil ieg aldrig lenger tencke paa hans synder.

Men for een skellig plict/ oc Christelig tuet ath staa den hellig kircke/ huilcken hand haffuer met saadant ont exempel forarget oc fortørnet/ Maa || mand vel (andre til een redzel) sætte hannem nogen Penitentzis tiid/ effter som synden er til/ 146 ath hand paa een forsagt tiid Faster/ oc leffuer i affhold met sin Mad/ Dricke/ Skiempt/ Lyst oc glæde/ etc.

Oc giffuer sig inderlige til ath høre Gudz ord/ oc gudelige ath bede/ Oc met huad andet hand vid ath gjøre Gud oc menniske til behagelighed/ som hand haffuer fortørnet. Saa ath huer kand haffue haab til een sand Penitenz i hannem.

Siden gaa sig frem i Gudz naffn/ oc anamme sig det hellig Sacrament/ naar hand haffuer ladet bede for sig aff Predickestolen. Ath baade Gud oc menniske forlade hannem alle synder. Huilcket alle gode Christne och gerne gjøre skulle/ saa som Gud det loffuit haffuer ath altiid gerne gjøre ville. ||

Huorledis mand skal handle Sacramentet hoss de syuge.

NAar Presten kommer ind met Brød och Vin til den syuge/ Da skal hand først lade folckit vige wd/ oc høre det syuge menniskis Scrifftemaal. Oc vnderuise hannem/ saa som nw tilforn sagt er/ effter hans leyliged. Oc naar hand haffuer tryggelige tilsagt hannem alle synders forladesse/ effter Gudz ordz lydelsse. Saa skal hand kalde folckit ind igen. Oc lade dem berede ith bord met een reen dug/ oc ith tend lyws skal sættis der paa/ om mand det haffuer. Saa skal Presten legge brød paa patenen/ oc lade vin i kalcken. Naar hand haffuer det giort/ skal hand formane || Først den syuge/ oc saa dem alle/ til een gudelig bøn for den samme syuge. Met disse ord som her effter følge.

Vor Herre Jesus Christus sagde selff/ Mathei xvij Huorsomhelst to eller tre ere forsamlede i mit naffn/ der er ieg mit blant dem.

Huad som helst i bede min Fader om/ i mit naffn/ det skulle i visselige faa.

Der nest skal hand saa sige til dem som ere til stede hoss det syuge menniske. ||

Efftterdi ath wij ere forsamlede her i Herrens naffn/ oc skulle ihw komme hans naduere. Saa ville wij i samme 147 Herris naffn giffue denne vor syuge broder eller søster det hellig Sacrament.

Siden skal Presten læse gudelige/ met een klar røst/ oc høgt stemme.

Jeg tror paa Gud Fader altmectige/ hiemmelens oc iordens skabere. ||

Oc paa Jesum Christum/ hans eniste sön vor Herre. Som er vndfaangen aff den helligaand/ fød aff Jomfru Maria. Pint vnder Pontio Pilato/ kaarsfest/ døder och begraffuit. Neder foor til helffuede/ paa tredie dag opstod fra de døde. Opfoor til hiemmen/ sider hoss Gud faders altmectigis høgre haand/ Dæden er || hand igen kommandis ath dømme leffuendis och døde.

Jeg tror paa den Hellig aand/ Een hellig Christelig Kircke som er helgens samfund Syndernis forladesse/ Legemens opstaandlesse/ oc ith euigt liiff. Amen.

Fader vor/ du som æst i hiemmelen. ||
Helligt vorde dit naffn.
Tilkomme dit rige.
Vorde din vilge paa iorden som i hiemmelen.
Giff ossi dag vorth daglige brød.
Oc forlad oss vore skylder som wii forlade vore skyldere.
Oc led oss icke i frestelse.

Men frels os fra ont/ Amen.

Der effter skall hand met gudelighed tage patenen met brødet/ oc gaa frem for den syuge/ oc sige met gudelighed/ || met een klar røst oc høgt slemme/ disse effterscreffne ord.

Vor Herre Jesus Christus/ i den nat som hand bleff forraad/ tog hand brødet/ tackede/ oc brød det/ oc gaff sine discipler oc sagde. Tager hen oc æder/ Dette er mit legeme/ som giffuis for eder/ Dette gjører i min hukommelse.

Oc strax skal hand giffue hannem det. Oc intet sige des emellem/ naar hand hannem det recker. ||
148

Der nest skal hand gaa til bordet igen/ oc tage kalcken oc gaa frem for den syuge/ och sige met gudelighed/ met een klar røst och høgt stemme/ disse effterscreffne ord.

Desligeste tog hand oc kalckett/ effter afftens maaltid/ tackede/ gaff dem/ oc sagde. Dricker alle her aff/ Denne Falck er det ny Testament/ i mit blod/ som vdgiffuis for eder/ til syndernis forladelsse. Dette gjører saa offte i drickeret/ i min hukommelse. ||

Saa skal hand giffue den syuge samme kalck ath dricke/ oc intet dess emellem sige.

PAa det siiste skal Presten inderlige formane den syuge/ om den store naade Gud haffuer nu giort met hannem/ Ath hand blifuer Gud tacknemmelig/ oc varactig i den Christelige Tro/ oc offuergiffuer sig aldelis i Gudz hender/ saa ath hand fatter sig een ræt hiertens vilge/ til ath være Gud fylgactig/ ath leffue oc ds huorledis Gud helst er behageligt.

**Suorledis de skulle søgis som ere dømde/ eller skulle dømmis.
Huilcket oc samme er een viss|| mistundeligheds gierning/ som
Hud paa den yderste dommedag vil kiende oc anamme for een
god gerning, Mathei. xxv.**

Til misdædere som skulle myste deris liiff/ skulle Predickere offte tilgaa/ icke al eniste naar de skulle vdledis til pinen/ men ocsaa ellers tiit tilforn/ ath de kunde snacke met dem/ oc vnderuise dem paa Gudz naadis och yndestis kyndskaff. Fordi ath men saa er ath obenbare syndere nogit nær (som almindelige skeer) forsmaa Gudz naade/ vden de stundum paamindis/ kunde de neppelige indlærer fastelige oc stadelige ath vederkende och anamme Gudz naadis gaffue. Och om Gud || 149 giffuer nogre saa sin naade/ ath de aluorlige bestaa oc bekiende sin tro/ oc begere Sacramentet/ dem skal deth giffuis/ men een dag eller to før de skulle affliiffuis. Men i huilcke saadan aluorlig troes bekiendelsse ey blifuer funden/ de skulle befaslis den Herre Gud i voldy/ Dog saa/ diss for vden skal intet forsømmis som kand komme dem til Gudz naadis bekendelsse/ oc skulle de icke offuergiffuis oc forladis aff Predickeren/ før end de haffue staait deris ræt.

**Huorledis ath Jordemodere skulle vnderuisis/ thi mand maa e
endelige haffue Jordemodere/ och || end de som ere høffuiste oc
Gudfryctige/ haffuendis forstaand i deris embede/ oc som boo
paa beleylige stæder ath finde/ saa vel for de fattige som for de
rige.**

PRedickerne skulle vnderuise Jordemoderne/ som saa ere vdualde oc vdkaarede til ath hielpe syuglige quinder/ Først huilkelunde de skulle sig haffue met dem som ere met foster/ der effter met fructen oc fosterit selff. Først skulle de saa bære sig ath met dem som ere || syuglige/ oc serdelis naar de ere fremmerlige met foster/ ath de kunde hwsuale dem/ oc raade dem til tacksigelsse for den liiffuis

benedidelsse som ey vederfaris alle/ oc saa for Gudz besynderlige næruærilsse som der er i Jordemodernes stæd. ii. Machab: vii. For Gudz sande oc visse hielp och bistaand/ huilcken tilkommendis oc vederfarendis bliffuer den som paakalder. Ydermere/ ath de skulle forstaa ath de drøffuelsser som ere i barnne byrd/ ath være ith kaars/ dem aff Gud paa sæt. Gene. iii. Huilcke samme drøffuelsser inden een stackit tiid bluffue omuende til een stoor glæde. Joannis i6. Oc fornømme Jordemoderne ath de som føde skulle ere i fare til deris liiff/ da skulle de raade dem ath 150 være tolmodige/ och giffue sig Gud i vold met alle dem som bære korssit/ men om denne fare || skulle de lade som intet vaare for dem/ vden i altsomstørst nødtørftelighed/ det er/ naar Jordemoderne formercke ath de quinder som syuglige ere icke kunde met liiffuit vndgaa.

I anden maade/ skulle Jordemoderne saa haffue sig met fructen/ ath de foster som døde ere i moders liiff/ skulle lade være Gud befalede/ och i sandhed lade det intet komme sig vid som døt er oc ey fød til dette liiffuis lyws/ men det skulle de vide ath høre til sit embede/ ath de Jo met Gudz hielp giøre sin største fliit oc skicke det saa ath hun som er i barnebyrd kand frelssis oc bliffue vid liiffuit. Oc fornemme de nogre foster ath være leffuindis/ eller oc met nogen legems part vdkomme aff moders liiff/ men saa dog ath de ere nærmeer døden end liiffuit/ da skulle de icke døbe dem (som || pleier ath ske) vden saa er ath de bliffue aldelis fødde til verden. Fordi der kand intet igen fødis/ som icke end nu er fød.

Men da skulle Jordemoderne ocde som næruærindis ere/ befale Gud saadant ith foster/ met disse eller andre saadanne ord.

O Herre Jesu Christe/ som haffuer een behagelighed i de børn dig offris/ oc gerne anamtner dem til det ewige liiff/ Du som sagde/ Lader børnnene komme til mig/ || fordi saadanne hør hiemmerigis rige til/ effter huilcket ord wij offre dig vor frelsere dette barn/ ey bærindis det frem paa vore arme/ men skickindis det met vore bøner for din Guddommelige miskundhedz næruærilse/ bedendis dig ath du vilt anamme det/ och tilstæde ath det maa være befatit til euig tiid den din gienløsselsse || som du oss paa korssit haffuer forhuerffuit. Amen.

OC hender det sig/ ath barnnet saa dør for vden dob/ da skal mand dog icke alligeuel mistrøste om samme barns salighed/ men haffue ith got hoff effter dette Gudz ord. Lader børnnene komme til mig. Och huad som helst i bede i mit naffn/ skal eder giffuis.

Men om barnnit naar det fød er/ begynder ath komme i liiffuis fare/ da skal strax Jordemoderen befale det Gud/ oc 151 disligist om der er andre Gudfryctige quinder der hoss/ met disse eller saadanne ord. ||

O Herre Jesu Christe/ dette barn effter dit ord offre wij dig/ oc bede ath du anammer det/ oc tilstæder det ath være ith Christet menniske.

Eller saa altsom kortteligste.

O Herre Jesu/ anamme dette barn.

Och strax skal det Døbis met disse ord.

Jeg døber dig i naffn || Faders/ oc Søns/ och Hellig aandz.

Amen.

OC om barnnet haffuer icke faait naffn/ for den hast som paa ferde vor/ da maa de siden giffue det naffn. Al eniste skal det bærvis til Templen/ ath samme barns daab maa stadfestis aff Rircketiæneren/ i deris næruærilsse som tilstæde vore der det døbtis/ och det vidnede oc tilstode.

Men ingelunde skal det døbis igen/ paa det wij skulle icke støde oss paa den gantzke Hellige scrifft/ vden saa er/ ath der kommer tuiilsmaal paa daaben/ effter ath vidnene ere athspurde och offuerhørde/ som før er sagt. ||

Huorledis ath Syuglige quinder skulle vnderuisis aff Predickerne/

Thi ath saadanne Syuglige quinder ere de sande Gudz kar och redskaff. Oc dess fremmer mere de ere met foster/ diss

ydermere skulle de met gudelig bøn Gud befalisa.

OVinder som ere syuglige/ skulle grandgiffuelige vnderuises aff Predickerne/ ath de diss emellem de ere saa suare met deris foster/ skulle offte venye sig til/ ene eller met deris Hwsbonde/ e da och da ath befale den Herre Gud fructen oc fosterit hun bær/ met disse eller saadanne andre ord. ||

Wij tacke dig altmectigste euige Gud/ for denne din benedidelse/ oc bede dig Herre Jesu Christe/ ath du vilt lade denne fruct være dig til euig tiid befalet/ Oc fordi ath du 152 befaledes at børn skulde offris dig/ offre wij oc dig denne fruct met vore bøner. Der fore anamme den/ och deel met hende dit dyrebar blodz euige fruct. Amen. ||

SAadanne børn/ saa effter deris vilkaar Christo effter hans egit ord offrede/ om de end ds i moders liiff/ skulle de ey holdis for fordømde menniske/ men der skal haabis visselige om deris salighed/ som Jødernis børn der døde w omskorne før den ottende dag/ ey dømdis ath være fordømde/ paa det ath quinderne skulle vide der effter sig icke ath være i dieffuelens mact/ som mand her til dagie meente i vanwittighed om Gud/ oc vanstro/ end dog ath de meer frestis end andre. Fordi det gjør dieffuelen/ ath hand kand komme quinder til ath hadde det kald/ vid huilcket de ere Gud almæst behagelige/ i. Timoth. ij.

Fremdelis ath end dog ath de ere fri aff den Mosaiske lowis beuarung/ oc ey haffue behoff ath ledis i kircke aff Presterne/ da skulle de alligewel/ || som seduanne haffuer værit holde sig hjemme/ Om det icke er behoff for legemens sundhed/ da skal det alligeuel ske almæst for een tuct oc høffuiskhedz skyld/ ath de icke skulle være andre til ont exempel/ oc der offuer ath børnnenis sundhed ey vel forsees.

Een maade/ effter huilcken Alters Sacrament skal delis met Christne meniske.

DEnne Sacramentis metdelelse/ er deris stadfestsilse som tro/ Ja end oc ith pant/ huilckit som bær vidnesbyrd til/ ath oss antuordis de ting som ere oss iætte i Euangilio/ som er syndernis forladelse/ rætferdighedz tilregnelsse/ oc enigt liiff. ||

DE som ere anammendis Sacramentet/ skulle altiid oc huer sted anamme det vnder begge partte. Oc om nogre ere skrøbelige i troen/ det er/ de som icke driste dem til ath anamme det saa/ eller oc om de icke end nu vide huorledis 153 det haffuer sig der om/ de kunde vid flitige Predickere end al eniste paa tre maanede nock indlærie om Christi indskickelsse/ saa ath de oc selffue faa vilge til ath anamme det saa/ mest naar de see andres exempel. Men ellers om de icke ville være hørig oc lydige/ da skulle de icke dømmis at være skrøbelige oc vanuittige/ Men forherdede oc egen vilgeske krighaarde mod Christi skick oc indsættelsesse.

HUert aar altiid/ tøsuer skulle de forkyndis obenbare aff predicke || stolen/ som skulle skydis fra det Hellige Sacramente/ som paa palme Søndag/ oc den fierde Søndag i Aduent.

Til det hellige Alters Sacramentis deelactighed/ som al eniste dem til hør der tro/ skulle ingen tilstædis/ icke end af de som troen haffue/ vden saa er ath de først bete dem for kircke || tiæneren/ oc bede om Sacramentens deelactelsse.

Siden skulle de oc end icke alle tilstædis som der om bede/ vden ath de tilforn haffue giort skel for deris tro/ oc suarit til de spørsmål som ere om denne naduere/ Vden ath mand ellers vid dem ath være nock hele oc for vden brøst paa saadan lerdoms vegne. ||

Oc om -----
[231. F I mangler.]
Der for vden/ galne menniske/ och wforønmstige børn.

Allersiist/ Alle som i obenbare laster forfærdelige leffue/ som ere Hoorkarlle/ Hoorkoner/ Skørleffuere/ det er alle de som ligge i boleri/ oc i ith slæmt wkyskt leffnet/ Aager karlle/ De som dricke sig altiid drucne/ || De som bande och suerge/ och tale ilde paa deris ieuffnchristen.

De som giøre andre wræt oc forfaang.

OC aller mest/ Gudz ordz bespottere/ oc foractere/ som obenbare och for vden rædsel føre ith syndigt leffnit/ oc dog alligeuel sige oc rose megit stort aff Euangilio. ||

SUmmen. Christi disciple/ som haffue beteet dem for fircke tiænerne/ de som ere offuerhørde/ oc haffue tilstaait det dem bør/ oc der offuer leffue som Christne menniske bør/ oc de som ere affløssde/ och icke bort skudne/ skulle haffue deelactighed i det hellige Sacramentis anammelsse. ||

Oc skulle først mendene frem gaa/ och saa quinderne.

Huorlunde ath de forherdede skulle vdlyckis fra Christne menniskers samfund/ det er/ ath sættis i band.||

SAadan fraskyudelsse vd aff den Christne menighed/ er den aller siiste lægedom i den Hellige kircke/ til ath komme emod last och skendsel met/ det ath forhindre/ oc der fore skal det hart paa holdis i denne siiste tiid.

HVo som helst der findis obenbarlige ath være obenbare laster vnder giffne/ oc der met fortørne den hellige Kircke/ som er Hoorkarlle/ Hoorkoner/ Skiørleffuere etc. Oc effter ath de een tiid oc een anden tiid ere paa mintte/ ey ville tage sig ith andet sind fore/ men hordnackede bliffue fremturendis i deris ondskaff/ de skulle holdis for Hedninger och fordømde menniske. Mathei. xviii. Och ey skulle || til deris større fordømmelsse tilstædis ath anamme Sacramentet/ saa lenge som dem icke fortryder deris onde gierninger som de obenbare bedreffuit haffue. Dog maa de tilstædis ath høre Predicker.

Diss emellem skulle de dog vindskibelige paa mindis ath frykte Gud/ och ath de ey foracte Predickernis dom/ som paa all Christen menighedz vegne/ effter Gudz ord dem befanlen er/ paa det/ ath de ey skulle opuecke mod sig een støre Gudz dom/ och ey skulle vende den Hellige Kirckis moderlige reffselsse sig til euig fordømmelsse.

Fordi/ Huad som helst Predickerne saa effter Gudz ord sige aff for een ræt/ det holder Gud fast oc wryggeligt. ||

MAa wii da alligeuel/ i de ting som verdens regement och omgengelsse paa lyde/ være i selskaff met den som er sæt i band/ for den menige rolighed oc fredsommelighedz skyld/ Men dog skal icke handles met hannem/ som met een Christen broder/ paa det hans wdyd oc ondskaff skal ey leggis den Christne menighed til skendsel.

DE andre ting som ere/ ath skoffe/ Hør verdzlig Offrigheid oc regemente til./ Fordi Gudz bespottere Hoorkarlle och Hoorkoner/ Jomffru krenckere/ Kircke røffuere/ oc de som skøtte intet om det som got och helligt er/ men falde met offueruold oc mact paa kirckernes gotz oc tilliggelsse/ de falde icke || eniste vnder band/ men oc saa vnder suerdsens ræt/ Och suerdit/ det er verdzlig øffrigheid/ er kircken saadan bisaand plictig/ paa det/ ath hun der met kand bliffue i fred oc rolighed.

Om Jordreferd.

NAar nogen bliffuer kranck oc ligger syug hoss oss/ da lade wii ske almindelig bøn for hannem den stund hand ligger. Døør hand i Gudz naffn/ da lade wii icke ringe for hannem/ før end Liget bærer til graffue/ da raade de och der fore som ere samme Døde menniske || anrørinde/ om de ville lade ringe eller ey/ och giøre effter Ordinantzens lydeisse/ och saa ath lade børnnene gaa der fore met Gudelig sang/ och opuecke de leffuinde til ath tencke paa døden/ oc ath gaa til graffuen och høre den formaning som der giøris.

Naar liget er da kommet til graffuen/ saa legger mand det strax neder/ och Presten kaster tre skulffue muld der paa/ met disse ord.

Aff iorden æst du/ och til torden æst du kommen/ Men Gud vil opreysse || dig paa den yderste dag.

SAa lader hand skyude graffuen til. Och da gjør hand een føye formaning/ aff huad text hand vil/ effter som leyigheden da begiffuer sig.

Paa det siiste syunger hand met almuen.

Du ypperste trøstere i al vor nød/ etcet.

157

Register offuer denne lille bog.

Om lønligt Øcrifftemaal. A. ij.

Om obenbare Penitenz/ for obenbare synder. B. i.

Huorledis mand skal handle Sacramentet hoss de syuge. B. iiiii.

Huorledis de skulle søger som ere dømde/ eller skulle dømmis. C. iiiii.

Huorledis ath Jordemodere skulle vnderuisis. D. i.

Huorledis ath Syuglige quinder skulle vnderuisis aff Predickerne. E. i.

Een maade effter huilcken Alters || Sacrament skal delis met Christne menniske. E. iii.

Huorlunde ath de forherdede menniske skulle vdlyckis fra Christne menniskers samfund/ det er/ ath sættis i band. F. iii.

Om Jordeferd. G. i.

Prentet i Kiøbenhaffn/ aff Hans
Vingaard/ den xxiiij. dag

Septemb. Aar. etc.

1538

H G H V D.

158

159

160

**Wij Christian mz guds naade
Danmarcks Norges Slawes oc Gottes konning/ Hertug i
Slesswig Holsten Stormarn oc Dytmersen/ Greffue i Oldenborg
oc Delmenhorst/ helse wore Rige oc Hertugdøme
mz naade frid oc lycke aff gud.**

EFter at Gud haffuer well stillet denne orlow oc bulder som nu fast werit haffuer/ oc foet oss wor herre faderfaders oc herre faders rige at regere/ da er dette dett helste wij vilde/ at wij modte ophielpe den forfaldene Christi lærdom oc rette dyrckelse/ huilckett wij well lenge haffde gerne seett vore vndersotte til gode/ intil det nu er goet for seg/ Christ haffue lob. ||

Dij wij haffue ladt forsamle prester oc predickere/ som lære vdi kirckerne offuer Danmarcks rige oc vore Hertugdøme/ oc befole/ att de oss skulle bescrifue en rett helig Ordinantz/ den wij kunde tage i vort beraad. Oc den samme toge wij/ oc senden bort till werdige fader Docter Morten Luther/ ved huilken Gud haffuer aff sin mildhed oc barmhertighed vdi desse siste tider igien send oss Christi helige oc rene Euangelium. Saa ansaa han samme ordinantz mz de andre viise mend i scrifftten/ som i Wittemberg ere/ god oc ret at vere.

Men paa det/ at det modte gaa des rettere til mz denne helige handel/ da haffue wij begieret aff Høgborne første Johan Frederick Hertugen aff Saxen/ kørførste etc. vor gode wen/ att hand hiid sende oss elskelige Hans bugenhagen aff Pomern/ en Doctor i den helige || scrifft/ Hues samme wise mandz raad oc tilhielp wij met wort raad hafue brwgt/ til att fuldgjøre denne helige ordinantz/ at mand skal wide oss icke at haffue werit sielfraadige eller fremfusinde her vdi/ men haffue brugt saa mange oc saadane tilhielpere.

Der samme Ordinantz wor nw bleffuen fuldkommen/ da indførde wij hende wed wor Cancellere for wort menige Riges 161 raad/ saa beiaede de/ oc toge wed aldt det samme Ordinantz indholder/ alleneste wore de det begierende/ at predickerne modte paamindes/ at de met det første wilde fare lempelig wdi den Christne meenhet met de syndere/ huilcke met tiden kand formenes det helige sacrament. Oc huo wilde ey lade seg dette behaffue? om han ellers er een Christen/ effterdij her tracteres dog intet andet end det pure Euangelium/ ocsaa Sacramenterne effter Christi || egen indskickelse/ Sang oc helige lectier/ om en erlig samquem til predicken oc det helige Sacramentes tildelene/ Huorledes vngdomen maa optuctes vdi bogen oc gode konster/ til guds helige ord oc den helige scrifft/ Huorledes tiennerne i den helige kircke mue bliffue wel forsyrgede/ Scholerne holdes wid mact/ de fattige haffue syn rycht/ at børnelerdomen maa vere vdi alle huse/ at ocsaa bondebørn mue nw her effter wide/ det ey alleniste bønder/ men ocsaa ædele mend/ Ja wel konger oc Førster haffue icke sielf her til dags wist/ for huilket de skulle staa Christo til rette/ som seg haffue berømet den helige kirckes hoffueder/ oc haffue dog taget seg sielff och syn egen nytte wore. Huad kand nw her aff were mishageligt? Huo wil sige noget her aff at were/ det Christne menniske skulde ey sielff hiertelig gerne see gaa for seg? ||

Men at mand ey skal mene oss at haffue aldelis her vdi brugt ander mande tycke/ da bekiende wij mz stor tacknemhed/ at gud aff syn godhed haffuer end ocsaa giffuet oss nogen forstand vdi det helige Euangeli. Saa ville wij nu sige denne vor tycke om denne Ordinantz.

Tho honde stycker forhandles her i denne Ordinantz/ Det ene hører Gud alleneste til/ som er det/ at wij ville haffue Guds ord/ som er logen oc Euangelium/ retsindelig predicket/ Sacramenterne ret vddelt/ børn vel opplerde/ att de mue bliffue vdi Christo som indi Christum ere døbte/ at kircketienere/ Scholer oc fattige folck mue forsyrges syn føde. Sodant er icke vor Ordinantz/ Men der met ville wij tiene vor Herres Christi Ordinantz/ Huilcken er vor eni(g)ste || lerre oc mester/ saa vel som vor enigste frelsere oc visse salighed/ om huilcken 162 fadern roffte/ oc sagde/ hører denne. Som hand ocsaa sielf siger/ Mine faar høre myn røst. Den fielff samme haffuer obenbaret oc giffuet oss Euangelium indi verden/ huilcket tilforn haffde verit aff euighed vdi Gud skiult/ oc det befol hand at predicke for alle Creature/ Saa indstictede hand oc doben oc det helige alters sacrament/ huilcke hand befol at vddele oc annamme lige effter den samme syn egen indstictelse/ oc ey anderledis. Emod det Euangelium oc den Chrifti indstictelse skal mand ingen høre eller skiødte oc ey nogen Engel aff himmelen/ som Paulus tør sige/ ia som Christus ocsaa sielf siger/ mine faar kiende ingen fremmede mands røst/ men fly derfor. || Hui wilde wij nw were saa dorlige? at wij wilde her vdi forbye noget Concilium/ oc (maa skie) her forinden ds i wor wantro oc vgudelighed/ Concilia eller menneskelige Ordinantzer konde intet her gøre mod Guds ordinantz. Der som de Concilia wilde fordøme diefflsens lerdomme oc Antichristelige skicke/ aff huilke wij her til dags ere bleffne bedragne/ oc wilde befalle att predicke Euangelium retskaffelig/ oc lade Sacramenterne wddeles effter Christi egen indskickelse/ oc den Aposteliske lerdom/ saa som wij nw gjøre met dette wort concilio oc ordinantz/ da modte de io were vgudelige oc ingen Christne/ som dennem icke annammede/ men sodant hafue wij lenge alt forgefues bid efter.

Nw wille de wel sige/ wij formene icke Euangelium/ men i skulle dog forbiye wor dom oc sigelse paa eders || lerdom. Der suore wij saa til/ at wij skiødte intet der om/ at de saa skuffis med sodane ord/ oc dicte sodan snack/ wij hafue det rette sande Euangelium/ som predicker de beslagene Samwittigheder synders forladelse forgyeffues/ alleneste for Christi Guds søns skyld/ som bleff hedengiffuen for oss/ Oc naar wij saaledes ere skildte wed synden/ da regnes wij retferdige for gud/ ere Gudz børn oc arffuinge til det ewige liiff/ oc aldt det gode Gud haffuer/ huilcke Gudfader wil ewindelig elske vdi syn elskelige søn/ den wij formedels troen haffuer annamet. Den samme haffuer fadern giffuet oss/ hui skulde hand ey ocsaa giffue oss aldt andet godt met hannem? Andet Euangelium 163 haffue wij icke. Men for dette Euangeli/ aff huilcket Gud prises oc æres/ haffuer det Antichristelige Parti foet oss Diefflsens lerdøme/ som lære oc predicke || løgn vnder skrømteri/ saa att hun drabelig siunes at vere en sand gudz tienste/ der haffue de foet oss plict oc bod for synden/ Statuter/ Klosterregle/ Obseruantzer/ Afflad/ Pilegrimssgang/ Brøderskaff/ deres optencnte offringe/ deres weyerstyggelighed i messen/ Skiersild/ Weyde vand/ beskickede fastedage/ vnytrige Prestetider/ Vigilis for de døde/ Helige steder/ Klockedob/ Smørelse/ Ragelse/ wyede kleder/ deris vrene renliffuenhed/ deris forsonne ecteskaf/ huilcket gud dog haffuer skicket oc indstictet/ forbøden mad/ Christi blodz kalck den de haffue forbøet. Hellens paakald/ den misbrug de haffue indførde vdi alle gierninger oc Ceremonier/ wed huilcke de haffue lærde oss att forlige oss med gud oc gøre plict oc bod for synden/ oc

saaledis forhwerffue synders for ladelse. ||

De sagde seg wel at kiende gud/ som Paulus scriffuer/ men met sodan lerdom oc handel nectede de det rette sande Euangelium/ Jesu Cristi blod/ oc gudfaders barmhertighed/ der de icke lode synders forladelse bliffue forgeffues alleneste for Jesu Christt skyld. Desse Antichristelige løgner sende wij nw diefflen hiem igien/ deden de ere komne/ oc giffue gud ære/ i det wij tage wed Christi sande Euangelium. Saa lade wij oc Sacramenterne giffues oc annammes ret lige effter Christi egen indstictelse/ Ja dennem tage wij aff wor Herre Jesu Christo sielf endog vdaff tienerns haand/ lige som wij oc annamme Euangelium aff hannem sielf/ endog igiemen tienerns mund som det forkynner.

Huad fadtes oss nu? att wij ey || haffue det sande Euangelium effter wij ere nu ved troen til Christum forligte med gud/ oc ere giordte til gudz børn. Saa bekiende wij nu det samme som wij tro/ wij lære oc vore børn lige saa/ wij paakalde/ wij bede/ vij tacke gud/ oc høre gudz ord/ der bliffue wij voractige vdi/ det er oc den sande gudz dyrckelse effter de try første bud.

Ocsaa lade wij oss lære om gode gierninger oc ett 164 christeligt leffnet/ om tolmodighed vnder det helige korss/ om lydelse/ oc att christne folk haffue icke vden een low at leffue effter/ som er kierlighed/ vdi huilcken huer effter sit kald tien andre syne neste/ oc er der wis paa/ att hand giør Christa til tienste/ dett han sodane andre giør/ Gud giffue oss naade til/ att giøre sodane gode troens fructer bequemmelig/ andre til gode oc i rette tiide. ||

Dette haffue wij nu her til sagt om de stycker som høre til gudz Ordinantz oc skick/ huilken icke skal kaldes vor/ icke heller skal aff nogett menniske krenckes oc offuertredes. Oc den befalle wij att holde/ att wij der med ville lyde vor Herre Jesu Christo/ som den saa haffuer skicket oc befallet/ hannem till ære/ oc oss sielf till salighed.

Men det andet stycke i denne Ordinantz maa kaldes att vere vort/ fordij der vdi maa wel somt/ gud intet emod foruandles/ endog det ocsaa gud tilhør/ som er huad wij haffue skicket om personer/ tiid/ sted tall/ mode/ prestetiider/ sang oc Ceremonier/ om visitatz/ om en ærlig samquem etc. icke foruden skielig sag/ oc ey med nogen synderlig helighedz mening/ men den sande gudz Ordinantz/ der før er omtald/ till tienste/ at den modte des bedre med bequem || hederlighed holdes/ dij aldt sodant skal tiene guds ord. dij huo wilde nu her effter i sodant ett Euangeliske lius begiere hyne vnyttige oc forfengelige Ceremonier? som oc haffue vrang mening paa seg om Guds dyrckelse oc retferdighed/ huilke mand pleyer at holde for Gude tienste/ oc sodane gode gierninger de fortienste skulde hafue met seg/ emod Troen til christum oc Gude riges Euangelium. Wif haffue her effter vel nog att gjøre met de rette nødtørtige gode gerninger/ att wij tøre ey bewore oss med sodant klammer oc vnyttigt tingest.

Dij biude wij alle wore vndersotte/ Ehuad stat de ere vdi/ at de anname oc huer paa syn mode holde oc bewore denne Guds oc Wor Ordinantz/ den wij her nu haffue ladt vdcaa aff Prenten/ Ocsaa wore lensmend oc Superattenderer/ at de mz det første de konde/ lade gaa for seg || bode vdi kiøbsteder oc paa landzbyrene det som her beskicket staar. Oc 165 tenker det wed eder sielf/ at effterdij de forskaffe seg sielf en dom oc fordømelse/ som Paulus siger/ huilke den guds Ordinantz ere modstandige/ som staar ickun vdi en verdzlige mact oc øffrighed/ huor meget ydermere de da mon fordøme seg selff/ som foracte den gudz ordinantz/ som er wor Herres Jesu Christi Euangelium/ eller oc det ere modstandige. Huilket Moses haffuer ocsaa tilforn kundgiordt/ huilcken som icke hører den Prophet christum/ den wil ieg heffne offuer/ siger herren.

Icke skulle end holder wij ladet blifue vstraffet der som nogen fordrister seg til aff egensindighed at staa emod noget
vdi denne Ordinaantz/ dij wij haffue icke end holder den
mact oss er aff Gud giffuen tilforgieffues.
Wor Herre Jesus Christus bewore
eder Ewindelig.||

Giffuet paa wort Slaat i Kiøbenhaffn Aar effter Guds byrd
M.D. xxxvij. Den anden dag i Høstmonet der
Superattendererne bleffue wyede oc
offuerlyst for skickede til Stictene.

Ecclesi. xij.
Frychte Gud/ oc holdt hanss bud/
dij det hør huert menniske til. ||

EN GOA ORAINANTZ OC KIRCKESKICK ER BEGREBEN SYNDERLIG VDI DESSE VI STYCKER.

Det første er lærdomen

Att der maa vdkieses gode skickelige predickere/ som konde retsyndelig predicke Euangeliun/ bequemmelig vddele sacramenterne/ oc rett skickelig forklare børnelærdomen/ som ere de X. bud/ troens articler/ Pater noster/ oc sacramenterns brug/ for de vnge oc wfullomne christne.

Det andit er Ceremonier oc vdwortis kircketienste

Att der maa forordenes nyttelige oc endrechtige skickelser offuer alle sognekircker/ at de enfoldige ey mwe forarges aff nogen wliglighed i nogen saadan handel. ||

Det tredie/ er Scholerne

Att der tilskickes gode bequeme scholemestere vdi kiøbstederne/ oc smaa steder/ huilcke med rett skickelighed kunde oplere vngdomen i alle maade.

Det fierde/ er en menig Riste

For kirckens tienere oc de fattige/ att der maa were att forsørge kirckens tienerne deris nering vdaff/ ocsaa de fattige mwe bliffue holpne.

Det femte/ er om superintendenter oc deris probster

At der mwe were saadane som kunde holde tienerne wed deris embide/ oc see til med/ at alt ting maa alle wegne gaa skickelig oc ret til. ||

Det siette er om bøger

At gode sogneprester mwe haffue att drage nogit merckeligh rett sand gudelighed vdaff/ oc ey bliffue snart vforseendes forgiffne aff nogle onde bøger/ huordane mange ere allerede vdgangne/ ocsaa daglig io flere vdgaa.

167

**At komme nw til det første/ som er
lærdomen/ Huilcken oss til wor salighed tien/ wed huilcken Gudz
welgierninger/ de Christus oss haffuer forhuerffuet/
vdkyndes for folck/ oc vddeles ibland
alle dennem som tro. ||**

SAa indholler da samme lærdom synderlig tre puncter/ Først dett hele Euangelij predicken/ huilcken der hoss ocsaa hart kreffuer sand penitentz oc bedring/ troen oc hindes fructer/ som ere gode gierninger.

Den anden/ Sacramenterne skickelige oc lowlige indskickelse oc brug/ huilcke ocsaa kreffue en sand penitentz/ styrcke troen/ oc paaminde oss om troens fructer.

Den tredie/ en enfoldig forklaring paa børnelærdomen/ wed huilcken der klarlig wises vdi huad maade mand skal rette oc bedre seg/ giffues kundskaff paa synder oc gode gierninger/ oc wises bode huilcken den rette sande tro er/ oc huorledis wij hinde mwe offuerkomme.

Framdelis/ skal nw denne hele || Euangelische lærdom alle wegne were reen/ wis oc endrechting hoss alle/ oc for ald ting skal her med fliitt oc retskaffenhed/ trenges hardt ind paa den artikel om menniskens retferdighed/ at huer maa forstaa huad troen er/ oc huad hun vdretter/ huorledis wij hinde offuerkomme/ oc huilcke lunde menneske worde retferdige/ ia ocsaa huad mening predickerne skulle sielff der om haffue/ oc huorledis de predicke skulle.

**Her wille wij nu fortelle nogre synderlige
articler/ til huilke mand/ som til oprindelige vdflud/ maa vdi
predicken haffue synderlig tilfluct/ att talen ey maa hiid oc
diid huige/ oc haffue huercken hoffuet eller hale/
som ere desse effterscreffne. ||**

Om Gudz low oc gudfructighed

Om Euangilio oc troen til Gud

Om penitentz/ huorledis mand seg skal rette oc bedre.

168

Om korsset.

Om bønen.

Om gode gierninger.

Om den frij willie.

Om den christelige frihed.

Om gudz ewige forsiun.

Om menniskelige paafund.

Om øffrighed oc herskaff.

Om ecteskaff.

Om hellene. Om faste.

Om billede/ oc saadane. stycker flere/ at predickerne ey forstøre enfoldige folkes sind med nogen vfornomstig predicken/ oc kiyse dennem saa fraa Euangeliø.

Huilcke wij oc her wille haffue paamindte/ att de were worlige/ oc for ald ting see seg wel for/ naar de tale om gudz ewige forsiun/ om den christelige frihed/ eller om saadane || andre troens articler/ som langt oc wiidt offuergaa menniskelig forstand/ vdi huilke article menniskelig skiel lader seg ocsaa ledtelig forarge. Ocsaa skulle de tage seg wore/ at de ey forklare oc handle nogit som mørckt oc vforstandeligt er/ vden de oc skienbarlig nødes til. Huilket de ald sammen aff gudz naade mwelig wel bekomme/ Om de ellers idelig ere vdi gudelige bøner/ oc med fliit bede Gud/ oc ere windskibelige til att lese gode böger/ oc synderlig for alle andre articler lære mz ald fliit den/ om synden oc synders forladelse.

Nu staar sacramenterns retskaffne tildelelse/ oc børnelerdomens enfoldige vdleggelse her paa/ at sacramenterne lige effter gudz ord vddeles/ oc børnelærdomen lige saa med beskedenhed forklares/ Ocsaa wille wij oc biude/ at sodant skal skee lige eens hoss alle. ||

Nw ere der aff Christo indstigtide ij Sacramenter/ Daben oc Herrens nadure/ om huilcke bode der læres vdi børnelærdomen/ dog regner mand dette for det tredie/ som kaldes penitentz/ det er bod oc bedring/ nar een syndere bekender seg sielff/ oc fortryder syn wildfarelse oc synd/ oc tager saa affløsning formedels Euangelium/ oc kommer igien til den pact han haffuer giort med Gud i doben.

Det andit stycke er om Ceremonier/ huilcke ere fodane skicke vdi kircken/ som ere menlig optagne for en god skickelighedz skyld/ forvden ald retferdighedz oc nødtørtighedz mening.

- En skick om børnesang i kirken. i.
- Huorledis messen shall holdis for folket. ii.
- Om Gudz ord at predicke iii. ||
- Om att døbe børn iv.
- Om att affløse v.
- Om att berette folk vi.
- Om att holde heligt viij.
- Om at gjøre ecteskaff viij.
- Om predickere at beskicke ix.
- Om at bandsette de forherdede x.
- Om at besøge de siwge xi.
- Om at were hoss dennem som skulle affliffues xij.
- Om at iorde ligh xij.
- Om at vnderwise iordemødere xij.
- Om at lære quinder i deris barnefødsel xv.
- Om hworedis mand shall handle med de quinder/ som deris egne børn ligge ihiel. xvi. ||

**Først om børnesang/ oc lessning i
kirckerne/ at wenne dennem der med til den helige scrifft/ huor**

Vicarie ne wel ocsaa mwe were til stede/ huilke endnw nyde sine prebender/ men dog lade seg aff scholemestern raade.

Om søgnedage fraa viij. eller ix slætt/ naar det ringer/ mwe børnene effter sedwone søger kircken/ oc som tho børn haffue begyndt antiphonet/ saa skulle Choren mod huer andre siunge effter samme antiphens tone iij otesangs psalmer/ Eller oc fære/ effter sogneprestens tycke/ at børnene ey beswaares med alt formegen sang/ oc der til med een part aff de xxij vdi den psalme/ Beati immaculati/ med Gloria patri 170 etc. oc ald tiid naar den forscreffne || psalme Beati etc. er vde/ da skal mand een sinde i hindes sted siunge den psalme Quicumque vult saluus esse/ oc siden tage antiphonet igien/ oc siunge det vd. Strax effter Antiphonet er vdsiunget/ naar der icke predickes/ da skal ett barn/ i den sted som Capitelet pleyede at leses/ aff det ny testament begynde en latine lectij med denne begyndere. Lectio sancti Euangelii Mathei capite Primo/ oc enden saa som prophetierne pleyede att endes. Der mand saa wil/ da maa en anden oc lese een/ Ja wel ocsaa den tredie des ligeste/ om det saa godt siunes/ dog paa Danske lige det sielff samme/ som de første tho siunge paa latine.

Effter samme Lectij mwe de begynde en dansk sang eller oc Benedictus || med et antiphen/ om de saa wille/ Siden skulle børnene falde paa knæ oc sige/ Kyrie eleeson/ Christe. Kyrie etc. oc lese pater noster.

Der nest skal een aff tienerne sige/ Ostende nobis domine misericordiam tuam/ med syn gienswar aff Chorit/ Saa Dominus vobiscum med Collecten/ paa det siste siwng børnene/ Benedicamus domino.

Oc der som da nogle ere/ de for nogle merckelige sager/ hwilcke der tilkiende giffuis/ begere at beretes/ saa mwe de wel blifflue berette/ eller oc effter predicken/ om der skal worde predicken/ Dog skal der were skinbarlig nødtørtighed paa ferde/ paa det at den menige nadre ey maa siunes at foractis der med.

Lige sammeledis om samme søgnedage fraa ij. eller iiij. slætt/ naar det ringer/ maa mand lige saa siunge iiij. eller oc fære afftensangs psalmer || effter antiphonens tone/ vnder tagen den part aff den psalme/ Beati immaculati.

Framdels skulle oc børnene siunge lectier for Capitelet aff det gamle testament/ med den wonlige begyndelse oc ende/ saaledis/ Lectio libri Geneseos capite primo/ etc. der effter søgnedags Hymnen/ Siden en dansk sang/ eller oc Magnificat med et antiphen/ oc saa endes det/ lige som om morgnen.

Om helige dages afftener/ oc om helige dage til afftensang maa ald ting gjøres oc wed den samme maade/ men da skal effter Lectierne siunges ett Responsorium med Gloria Patri/ 171 siden hymnen/ oc effter hinde Magnificat med ett antiphen/ paa det siste/ Nunc dimittis foruden tone/ oc saa endes det som her tilforn.

Til otesang om søndager oc helige dage/ skulle for predicken siunges || iij Psalmer eller oc fære/ oc ij parter af Beati immaculati/ med ett antiphen. Effter huilcke børnene skulle mz medelmode røst foruden tone opiese børnelerdomen/ saa dog/ at scholemester begynder først paa huer part/ saaledis at siunge for/ først. Hec sunt precepta domini dei nostri. Siden tage børnene det andet langsmmelig een det ene/ een anden det andet saa. Ego sum dominus deus tuus/ non habebis etc. ij. Scholemester. Hec sunt articuli fidei nostre. Siden børnene een effter anden/ Credo in deum patrem. iij Scholemester. Hec est oratio dominica/ Siden børnene effter huer anden/ Pater noster qui es in celis/ sanctificetur nomen tuum etc. iiij Scholemester. Hec est commendatio sacramenti baptismi qua mandauit Christus vt in ipsum baptizemur dicens. Siden børnene effter huer || andre/ Ite in vniuersum mundum. v scholemester/ Hec est promisio vsus et donatio clauium ecclesie/ Siden Børnene. Ait Jesus/ Tu es Petrus/ et super hanc petram etc. vi scholemester. Hec est institutio sacramenti corporis et sanguinis domini nostri Jesu Christi. Børnene dominus noster Jesus Christus.

Effter denne børnelærdom mwe børnene/ om saa teckes/ lese lectierne/ effter lectierne maa ett Responsorium siunges/ oc børnene mwe siunge werset med Gloria patri/ siden/ Te deum laudamus/ oc endett effter sedwone.

Om søndager oc helige dager skall ald ting gjøres vdi afftensang lige som om heligedags afften. Men der som sangen forlenges saa meer end nytteligt kand were/ for predicken der skee skall/ da maa sognepresten till kircken || handle med scholemestern/ att han lader somt staa tilbage.

Framdels wille wij oc biude/ at vdi domkircker oc kloster skal ald ting saa holdes med all Gudz tieneste/ oc ey de skulle lese nogle prestetider vden de tempore/ Men tage seg for alt tins nøye wore for att siunge nogit som kan were den helige 172 scrifft emod/ Ja her see bispen eller Superintendens flittelig til/ att her andit intett skeer enten i domkircker eller kloster.

Wij wille lade beschriftue dennom en skick for seg sielff vdaff den helige scrifft/ huorledis de skulle siunge

de vij dags tiider/ oc den lade trycke sist i den latinske ordinantz/ Att de aff Bibelen mwe øffue seg vdi Guds ord. ||

**Huorledis Messen skal siges i almindelighed
for folket/ dij alle andre altermesser afflægges aldels/
oc all eneste een holdes mene for dennem/ som seg wille lade
berette/ fordi messen er dog intet andet/ end Herrens naderes
brug/ til att trøste de skrøblige samwittigheder/
oc at forkynde Herrens død.**

SAa skal der nu holdes een høgmesse om søndagen/ for dennem som wille lade seg berette/ vdi de wonlige messekleder/ offuer ett brid altere/ med wonlige kalck oc disk/ oc tende liws.

Canicherne/ oc sønderlig de/ hues domkircke icke er nogen sognekircke/ mwe holde paa latine een søndages messe/ om der ere de seg lade berette/ || den tiende messe wille wij de skulle platt offuergiffue/ oc saa mwe de forkynde Herrens død.

Her skal mand achte/ at pater noster oc ordene som lyde paa nadern/ bliffue lest paa danske/ saa wel i domkircker som i andre/ effter som det dennom bliffuer forscreffuet.

Tienern/ som messen skal holde/ shall falde paa knæ for alteret/ oc wed seg sielff lese Confiteor.

Saa skal hand oc bede for ordsens framgang/ for kongen/ oc riget det stund folket siunger.

Siden skal han forfylle messen effter den wedtagne sed/ saa dog/ at hun icke bliffuer besmittet mz noget ord/ som lyder om offer eller gierning/ som vdi skied med misbyrkelse oc besottelse.

Først skal siunges eller leses indgangen/ men icke nogen anden/ end || den som er tagen aff scrifften/ saa som de ere der falde om søndage/ oc om Christi høgtiiz dage/ tagne vd 173 aff psalteren/ eller vdi den sted nogle danske psalmer/ oc synderligh paa landzbyerne.

Kyrie eleeson vnder adskillige noder effter tiidsens adskilighed/ lige som her til dags haffuer weritt holdet/ med den engelsche lobsang Gloria in excelsis deo/ den presten shall paa latine eller danske begynde/ oc siden skal kircken forfyllen.

Saa wender han seg til folket oc siger/ Herren were med eder/ oc wender seg saa om igien/ oc less Collecten/ men aldt paa danske/ oc den all eneste een/ vden tiidsens nødtørtighed effter syn leyghed esker end een. Oc folket skal aldt swore Amen. Naar det er nw giordt/ saa wender hand seg atter igien til folket/ oc less epistolen/ men aldt paa danske. ||

Halleluia/ som er en ewig liud i den helige kircke/ skulle ij børn siunge med werset/ men foruden den lange hale bag effter. Siden i den sted som mand pleyede at siunge Gralen/ maa siunges en dansk sang tagen vdaff scrifften/ eller oc en grale alleneste med ij. vers. Alle sequentier skulle lades tilbage/ vden i de tre Christi hoffuet høytider/ fraa Jull oc intil Ryndermisse/ Grates nunc omnes/ med syn danske sang der hoss. Nu lader oss alle tacke Gud wor Herre etc. Fraa paaske oc indtil Pindzdag/ Victime paschali laudes med syn danske/ Christ staad op aff døde/ Oc Pindzdag/ Veni sancte spiritus/ med syn danske sang/ Nu bede wij den helige aand etc.

Nu wender hand seg til folket igien oc less Euangelium/ men aldt paa danske/ med denne begyndelse. Desse effterfyllinde ord etc/ der nest || atter wender hand seg til alteret oc siunger/ Wij tro aldsammen paa een god. Ocsaa maa wel scholemestern den begynde paa danske/ oc siungen heel vd med kircken.

Her effter shall nu ald tiid den wonlige predicken skie/ oc naar hun er vde/ ere der da de som wille were berette/ saa berede seg tienern brød oc Win/ effter som de ere mange til/ de seg wille berette lade. Saa skulle de samme giffue seg op till alteret/ mendene wed den høgre/ oc quinderne wed den wenstre side.

Naar tienern er da rede/ saa skal han wende seg til folket som wil were beredt/ oc skal giøre en formaning til dennem om sacramentet.

Naar den er giordt/ saa wender hand seg til alteret/ oc skal med høy røst siunge. ||

175

176

177

Oc for alle andre skulle de iaa siunges paa danske maall/ oc strax paa || ordene maa han bequemelig opløfftte/ oc lade vnder des tingre med klocken/ som sed er/ om tienern saa tyckes/ dij her vdi skal den christelige frihed holdes wed mact/ saa dog/ at folket der om tilforn paamindes saa megett som behoff giørs/ saa skal her oc intett forwandles vden bispens samtycke oc befalling.

Naar presten vdskiffter brødet oc kalcken/ da skal han intet sige til dennem som berettes/ effterdij det er dog alle mand offuerlydelig sagt aff Christi egne ord der det bleff weyd. Ocsaa skulle tienerne flittelig legge wind paa/ at wide tallet paa dennem som skulle berettes/ at de ey mwe nødes til at wye tysser. Da skal oc scholemestern begynde/ Jesus Christus nostra salus/ eller noget andet saadant/ Men strax folcket er berett/ saa skal sangen ophøre. ||

Naar det er nw giordt/ saa skal presten wende seg til folket/ oc sige/ Herren were med eder/ oc wende seg saa om igien/ oc lese Collecten for en tacksigelse. Oc folket skal swaare/ Amen. Siden shall hand atter wende seg til folcket/ oc sige først/ Herren were med eder/ der effter skall han welsigne folckett med den welsignelse som screffuen staar i den fierde Mosibogs vi. capitel.

+ Herren welsigne deg/ oc bewore deg/ Herren lade lyssne sytt ansicht offuer deg/ oc were deg naadig/ Herren ledte sytt ansiun paa deg oc giffue deg frid.

Saa skal kircken swore Amen. Oc scholemestern eller degnen hwo han er/ skal bedynde de x. bud/ eller oc en anden stacket sang paa danske oc der med blifueret vde/ vnder des maa tienern afføre seg/ oc fly ald ting sammen/ falde saa atter paa || knæ for alteret/ oc tacke gud saa lønlig wed seg sielff.

Men naar der er ingen at berette/ da skal der icke weyes sacramentet/ paa det att wii ey mwe falde vdi sacramentens misbrug/ naar wij saa handle det mod Gudz befalling/ dog maa presten lige wel forfylle messen stoendis for en bogstoll/ oc icke for alteret/ vdi messesercken all eneste/ oc lade hageln ligge/ saa att hand springer offuer naderns ord/ oc effter een 178 sang eller tho leser en Collect eller tho/ oc siden som wonligt er welsigner folket.

Wdi de store Christi høytider/ som Jull/ paasche/ Pindzdag/ helige trefoldighedz søndag/ maa der siunges vdi stederne indgangen til messen paa latine/ Gloria in excelsis/ Halleluia/ med sequentier de rette ere/ ocsaa prefationes latine/ huilke tienern saa skal begynde/ dominus || vobiscum/ Sursum corda/ oc saa framij. Der nest Sanctus/ oc saa Pater noster med naderns ord/ men dennem alt tiid paa danske mol/ Paa det siste/ Agnus dei/ Men her raader dog tienern sielff for aldt sammen/ naar han wil siunge latine eller danske.

Hworledis til skal gaa med predicken.

FOrdij Euangelij predicken tieen oss til at faa gudz ond/ oc den ewige salighed/ med huilken predickerne synderlig staa i Christi sted/ som han sielff haffuer sagt/ huo eder hører den hører meg Luce x. Oc derfor skulde de icke lade seg nøye der med/ huilcke lunde det kommer fram/ men med retskaffenhet skulle de bequemelig forfyllet som ett gudz ord/ som aff gud oc vdi gudz aasiun wed Jesum Christum skulle de || siget fram/ At de vdi ingen maade forkrencket enten mz tilleg eller frategt.

Først skal han da/ som predickendes worder/ formane folket til at paakalde gudz hielp/ der nest skal han fortelle texten som skal forklares/ oc siden vdleggen/ oc ey skal han forlenge syn predicken offuer en time. Icke skal han heller staa oc sige huad hannem sielff løster/ men huad der hører til sagen skal han paaminde mz klare ord/ saa at mand forstaar hannem/ for ald ting skal han holde seg vdaff alle honde skiedzeler oc forhonelse/ saa at han iaa ingen rører wed naffn/ all eneste skal han straffe synden i almindelighed/ oc saadant som han haffuer hørdt/ oc weed for wist/ huad han intet haffuer hørt tale om/ dett skall han tiye. Icke skall hand heller hadskelig lade ilde paa Papisterne/ med minde end han der om paamindes/ oc deris onde exempel esker sodant. ||

179

Naar predicken er nw vde/ saa skal da predickern atter tilraade folket at bede/ bode for det aandelige oc

werdzlige liifs nødtørtighed/ oc aldt det behoff giøres/ Oc ald mest for wor naadige herre oc konge/ at gud oss wille wed hannem beskerme/ oc giffue det helige Euangilio syn rette fremfart/ at wij vnder hans naade med frid motte kunde forfremme gudz ære/ saa skal den menige kircke bede Pater noster. Naar den er vdbeden/ saa skal scholemestern begynde en dansk sang synderlig for frid/ oc med den hele menhed siunge den vd.

Eller om der er nogen synderlig nød for hende/ da maa der siunges enten Da pacem/ eller leses Letanier/ som pleye at leses/ oc siden en Collecte som lyder om samme nødtørtighed/ saa skall folcket stvaare Amen. Siden fyll formaningen/ || som tilforn er hørt vdi messen.

Her skal mand nw acte/ att de wonlige letanier skulle i det mindste een sinde om wgen siunges effter predicken/ hwilcken dag sognepresten wil.

Om søndagene vdi stederne skal ald tiid predickes dett wonlige søndags Euangelium/ vdi Otesang orlig om morgnen aff Capellanen/ oc vdi messen aff sognepresten. Men effter maaltiid børnelærdom ald tiid for de onge saa well som de gamle/ først budordene/ der nest troens articler/ siden Pater noster/ oc paa det siste/ hworedis facramenterne ere indskickide oc bruges skulle.

Saa dog/ at der stedze huer sinde een punct fuldendes/ oc ald tiid i enden skulle de alle fylle een wis oc endrectig vtdydning/ Lige som hun staar vdi Lutheri lille Catechismo.

Icke skall oc nogen der bewise || syn wiisdom oc skarpsindighed/ men ald ting skal han her giøre til kirckens opbyggelse/ at der ald tiid maa høres aldt det samme aff alle/ oc folket maa des wissere vnderrettes aff lærdomens endrechtighed. Men alt det stund een partis article forklares huer for seg/ da skal ald tiid den samme hele part mz alle syne article fortelles/ Dog saa langsommelig/ at vnge folck mz alle andre mwe tiendes hoss seg sielff kunde fylle mz/ Ocsaa skal huer partt wed nogen syn synderlig mode begyndes oc endes mz 180 den tale som der til hør/ den ene saa wel som den anden. Oc strax samme børnelærdom i alle syne parter er saaledisænd/ saa skal mand ald tiid tage først paa igien.

Tysser om vgen skal i det høgeste predickes vdi stederne/ om onsdagen oc fridagen/ men naar obenbare nødtørtighed seg begiffuer/ da tager mand wel de tho dage til/ tiisdagen oc torsdagen/ || oc ey skulle der da andre bøger predickes/ end de som ere ledte oc nyttelige/ saa som søndagers epistoler eller noget sodant/ mz huilcken mand kan formane folket til sand penitentz/ sand gudfrychtighed/ rett tilliid til gud/ oc sande gode gierninger/ dij vden penitentz kan en rett tro icke were/ icke er heller penitentz foruden troen det hun wil siunes/ Oc de tho wil Christus hafue bode predickede tilsamme/ Lu. xxiiij.

Men dog laste wij icke/ at der ocsaa i de steder/ huor som folket er meget/ oc predickerne mange/ bliffluer ocsaa aff andre bøger huer dags predicken/ der som ellers dett forhandles/ som kan were til opbyggelse.

Paa landzbyerne skal oc lige sammeledis ald tiid om søndagerne predickes det wonlige Euangelium en half time/ oc den anden halffue time skal bruges til at forklare børnelerdomen vdi. Oc der som nogle/ af de nu ere sogneprester paa || landet/ kunde icke rett predicke dett gud tilhører/ da mwe de aff danske Postiller lese ord fraa ord for syne folck/ bode Euangelij vdlegning/ oc børnelerdomens forklaring/ dog saa at de med tiiden wenne seg til at predicke oc tale sielff/ at de ey tage nogen orsage til lisenhed/ aff dett der saa till nogen tiid offuerberes med dennem i kierlighed.

Hiver søndag skulle landzpresterne forklare een artickel aff nogen part vdi børnelærdomen/ Oc aldt det stond de duelle vdi een part/ da skulle de ocsaa/ som før er sagt om kiøbstederne/ ald tiid fortelle den hele part/ som naar de ere vdi budordene/ oc haffue eett at forklare/ da skulle de lige wel oplese alle de andre/ endog der saa til forklaring icke flere vdlegges end det ene/ oc lige sammeledis i troens articler oc pater noster. Oc saa beskedelig skulle de oplese || samme articler/ at huer aff bønderfolcket kand saa tiendes wed seg sielff telle dennem effter.

181

Men huer part aff samme børnelærdom skulle de ald tiid med sodan en wis oc kort vdlegning beslutte/ som der staar i Lutheri lille Catechismo/ de skulle oc icke giøret anderledis end saa/ oc ald tiid skulle de begynde oc ende huer aff desse sex parter/ de børnelærdomen indholler/ med nogen merckelig begyndelse oc ende/ Oc det skal wore ald tiid/ for hues skyld samme børnelærdom oc skal begyndes paa ny strax effter han er een sinde end.

Effter predicken skulle predickerne tencke til at lade ald tiid skie bøner for wort herredom/ for den almindelige nødtørtighed/ oc det rene gudz ordz frij framgang/ saa at huer mand aff ganske hierte oc how beder gud med en Pater noster.

Paa det siste skal der siunges en || dansk sang/ eller de wonlige Letanier med en Collect/ om den menige nødtørtighed det saa kreffuer.

Mod de tre Christi største høgtiider/ Jullaffen/ Poschafften oc Pindzafften til aftensang skal predickes fierde parten aff en time/ men det wille wij at skulle skiee all eneste vdi kiøbstederne. Oc paa de samme høgtider tre dage omkring/ ocsaa effter middag/ skal mand predicke om høgtiden. Paa de andre høgtiider/ som ere nyt aars dag/ helige tre kongerdag som han kalles/ Ryndermys dag/ Marie bebiudelses dag/ wor Herres himelfardtz dag/ Marie besøgelses dag/ S. Hans baptistes dag/ S. Miches dag/ oc Alle hellene dag/ skal der predickes om dagen allene/ oc intet om aftene tilforn/ vden mand wil/ Dij flere høgtiider holde wij icke end desse samme med søndagene. ||

Nogle sønderlige predickene falder der om aaret/ som s. Staphens dag/ da skal der predickes om diaconer/ oc der hoss tales om S. Lauritzes exempel/ att folcket maa indgrondes en merckelig omhyggelighed for de fattige.

Paa S.Hansses dag/ som falder tredie Julledag/ om atskillige kald/ at hwer acter syt kald/ oc lader det seg saa bliffue befallet/ at han icke dett forlader/ oc legger seg effter noget andet.

Den søndag/ Esto michi/ det er fastelawenssøndag/ skall 182 leses det Euangelium math iij. oc den dag skal forklares aldt dett dobsens sacrament haffuer paa seg.

Skiertorsdag skal forklares Christi legoms oc blodz sacrament/ || Oc der som nogen da wil lade seg berette/ da skall ald ting med sang oc lessning gaa til lige som om søndagen/ All eneste skal folket der om flittelig paamindes/ at mand ey den tid tager sacramentet aff en blodt sedwone for tiidsens skyld.

Om aftenen skal der oc tales noget om den fodtuet/ huorledis Christus tode disciplerns føder/ ocsaa om den banghed han føerde i hawen før han gick til døde.

Langfriday om morgnen effter børnesangen/ naar det menige folck haffuer vdsiunget den danske sang tilsammen/ saa skal predickern opstige oc oplese den hele pass/ stycke effter andet/ lige som han er sammen screffuen vdaff de iiii Euangelister/ wed docter Hans Pomer/ indtil opstandelsens historij/ Oc begynde saa. Dette er wor Herres Jesu Christi pinsels historij/ som hun er || aff de iiii. Euangelister opscreffuen. Der wor Herre Jesus Christus haffde effter nadern tacket/ da gick han heden vd offuer den beck Cidron etc. Der effter maa han paa en halff time wise folket hans pinsels brug/ oc siden effter moltiid widere forklare de andre stycker i passen. Der som oc nogen begerer at berettes paa denne dag/ saa lade seg berette/ men ald den part aff messen/ som wonlig er for predicken/ maa bestaa seg/ saa att mand begynder effter predicken paa formaningen/ oc lader pater noster fylle strax effter.

Den søndag Quasi modo geniti nest effter Posche/ aff den orsage det Euangelium Johannis xx. giffuer/ skal predickes om den helige kirckes nøgle/ mact oc myndighed.

S. Hans baptistes dag skall mand predicke om gudz ordz lydelige predicken/ mod hyne giendøbere/ || som prale saa fast med det prophetiske ord/ Erunt theodidacti/ at huer skulde leres aff gud sielff/ oc der med foracte den mundelige predicken/ oc legge alle scholer øde. At mand dog icke lader historien om s. hans staa tilbage/ huilcken ey kan med een predicken wel endes/ om hans vndfangelse/ fødsel/ predicken oc 183 halshuggelse/ dij kan der bliffue noget bestoende til en anden sinde. Ocsaa maa der wel paa samme dag siunges den Sequentz om hannem/ Psallite regi etc.

Alle hellenedag skal der predickes om den rette Christelige tro/ som gudz hellene haffde/ oc huorledis mand dennem skal effterfylle/ at den helige kircke maa forstaa/ huorledis hellene mwe gudelige heres/ forvden paakald oc all wrang dyrckelse.

S. Michels med alle engelers dag skal skie en almindelig tacksigelse for ald den grøde mand haffuer || det aar faat. Oc for en tacksigelse skal der med hiertes gudelighed siunges strax effter predicken aff den hele menhed/ Te deum Laudamus. Saa skal der den hele dag bode om morgnen for middag oc effter moltid predickes om englene huad gaffn wij haffue vdaff deris tienste oc hwi mand maa wel ald tiid tacke gud.

Om helige dags hold.

Dy her maa holdes sønderlige helige dage/ icke for dagenes egen skyld/ men paa det at ordet maa bliffue predicket/ oc at alle stycker/ de Euangelium indholler/ mwe til gaffn bliffue forklaride.

Ingen helige dage/ som før er sagt/ tage wij wed/ vden de wonlige søndager/ att folck een sinde om vgen maa hwile seg aff arbeyd/ høre Guds ord/ annamme Sacrament || almindelig med huer andre bede om ald nødtørfft/ oc tacke gud for welgiordt.

Tre Christi hoffuet høgtiider/ vdi tre samfelde dage holde wij for Christi histories skyld helige/ des ligeste Nyt aars dag/ helige tre kongerdag/ Kyndermyssedag/ Marie forkynndelses dag/ Oc der som den samme faller i Dimelvge/ da skal han holdes Palmeløffuerdag effter gammel sed. Wor Herres himelfardz dag/ Marie besøgelses dag/ med sitt wonlige Euangilio/ men Epistolen skal leses aff Jesaie prophetij cap. xi. der skal vdgaard en quist etc. oc endes der/ oc hans leyersted skal worde hederlig/ S.Hans baptistes høytid/ s. Michels dag for en tacksigelse/ oc alle hellene dag.

184

Aposters dage skulle aff predickestolen forkynedes/ oc med s. Marie magdalene oc s. Lauriis dag opsettes || til deris nest effter fyllindes søndager. S. Marie magdalene dag maa wel siunges den sequentz/ Laus tibi Christe etc. Dog skal der paa samme søndager ald ting leses siunges oc predickes/ effter som der om søndagen faller/ at der alleneste bag vdi predicken paamindes/ om der er noget wist oc sandrutt om dennem i scriften/ der mand kan tage efftersiun aff/ til at tro gud/ elske syn neste/ oc tolmodelig bere det helige kors. Men huor som skieer daglig predicken/ der maa det were friitt/ att forhandle samme Euangeliun eller historij paa samme dag som hun faller.

Hworledis doben skal tilgaa.

Dy Daben er dog en besegling paa de stycker/ hwilcke wij tro om Christo/ Ja en || pact den gud haffuer giordt med oss vdi Christo/ styrckendes troen/ hand bemercker en penitenz/ huilcken kreffuer ett christeligt leffnet.

Børn skulle døbes med dansk lessning/ oc i den samme funct som sedwon er. de skulle blodtes/ oc saa tre sinde offuerøses mz wand/ dog skal mand giffue skiøde paa deris førlighed/ om dett er saa i tiiden/ att de oc tollet at bares/ dij mand søger med doben børnens welfart/ oc icke deris forderffuse.

Saa skal nu døbefadern adspørie fadderne/ hues barn det er oc om det er hieme døbt. Der som han hører da/ at det er rettelig døbt/ da skal han ingen londe døbet igien/ effterdij der er icke vden een dob til/ Eph. iiiij. Al eneste skal hand da opregne troens articler vdi spørsmols wiis som sed er/ lese Euangeliun Marci/ oc bede Pater noster. Siden skal han sige || til dennom som nerwerendis ere/ oc sønderlig til fadderne/ (Huilke barnsens forældre der til bede skulle oc saa siden det er døbt/ om de icke saa fage tilforn komme wed) brødre oc søstre/ Dette barn er nu Døbt oc haffuer allrede den helige ond mz synders forladelse/ Der for wille wij icke døbet igien/ att wij ey mwe spotte oc forhone den helige ond/ huilcket i faddere skulle widne saa som widnesbyrd for alle andre/ oc 185 tace den Herre Gud/ som det haffuer taget til naade wed Christum. Siden skal han sige til barnet/ Herren bewore bode dyn indgang oc vdgang fraa mv oc indtil ewig tiid/ Fadderne swore Amen.

Oc bede saa den siste bøn som leses sist i børnedoben. Den aldmectige Gud oc wor Herres Jesu Christi fader etc. ||

Paa det siste skal han med faa ord tale fadderne til/ att de nw her om skulle alle wegne bære widnesbyrd/ oc der som det saa hende seg/ at forelderne til barnet døde/ de da wille saa meget som dennem er mweligt/ om de der ere nerwerendes tiltede/ were samme barn vdi forelders sted/ i de ærinde som salighed ere anrørindes.

Men der som barnet icke er døbt/ eller oc der twiffles (som wel offte skieer) paa barnsens dob (Dij doben skal med wilkor icke haffue wering hoss vdi kircken/ som mand pleyer at sige/ erst dw icke døbt/ da døber ieg deg) da skal der først gjøres en formaning til fadderne/ som der staa hoss/ at de mwe bliffue paaminte om dobsens ypperlighed/ ocsaa skal dennem formanes/ at de giffue act paa huad der nw siges. Saa shall han begynde. Far her vd dw || vrene ond etc. Naar doben er da skied/ saa skal atter en formaning gjøres til fadderne effter sedwone/ at de mwe wide huad de ere barnet plictige/ om det hender seg at forelderne dø/ før end det kommer til skels alder/ at de da oplere det i børnelerdommen om de der ere tilftede/ at det maa/ naar det op woxer/ bliffue wed Christum/ lige som det wed doben er indpodet wdi hannom.

Hworledis affløsningen schal tilgaa.

Dy den fører een syndere (om hand ellers troer) igien til den pact wdi doben bleff giordt.

Ingen schal affløses/ wden hand aff synders weyerkiendelse begerer affløssning. Derfor skulle sogneprester wdi skederne were til stede || i kircken om løffuer dagen vnder afftensang/ men paa landzbyerue før end messen holdes om 186 søndagen/ oc lade seg finde redebone for alle de scriffte wille oc berettis.

Den som scriffter skal giøre scrifftefadern regenskaff paa sit leffnet/ oc enten i almindelighed bekiende seg en syndere/ eller oc weyerkiende noget det hand haffuer forsømet wdi sit fald/ eller om samwittigheden noget nagger/ da skal hand det sige fram/ ellers kreffues her icke alle synders opregnelse/ oc huers i sær men at mand nogle fortel/ det kand sore quegne samwittigheden. Men her maa aldt tiernere were fornostig oc skiødsom oc aff gudz ord føre legdomen til synden/ huer som hun er til/ oc saa løse hannom aff met handz paaleggelse/ wden hand finder hannom att were bandsett/ || oc icke endnu forligt met den hellige kircke igen.

Der effter/ om han wil berettes/ skal hand flittelig adspøries/ huad forstand och mening hand haffuer om herrens nadere/ om hand oc forstaar/ huad herrens nadere er/ och huad nytte hand haffuer met seg/ oc for huad sag hand begerer at brugen/ Oc om hand haffuer wdi Christi schole saa yderlig forbedret seg/ at hand weed at opregne de x. bud/ oc andet som hører til børnelerdommen. Der som hand da icke kand fortelle ordene wdi børnelerdomen/ oc ey sware effter som nu er sagt/ da bliffue seg paa den sinde/ som den der haffuer icke brullupskleder/ wdlucht aff naderns delachtighed. Dog skal dette saa vnderwises hannom aff presten i det lønlige scrifftemol/ at hand saa skal holde || seg fraa sacramentet/ intil hand retter seg eller lerer noget bedre/ paa det hand ey maa komme wdi noget ont rykte der som hand for alteret saa obenbarlig forwiistes.

Der skal ingen manddrabere faa affløssning/ før end hand bliffuer forligt mz sagwolderne/ oc faar fornøyet bode herskaff oc sagwoldere/ meget mynde skall sodan een gifues breff oc gjøres tryg wden sagwolderns och herskaffs samtycke/ men her met scriffue wij nødtørtighed icke regel for/ dij hun haffuer ingen low.

Men den som effter sodan mand slet er bleffuen met herskaff oc hans wenner som drebt er forligt/ hand skal effter en 187 gammel sed/ tage nogle til seg af sine kyndinge oc wenner oc gaa saa om søndagen til hannom som er sogneprest der samme stedz/ || oc der strax effter predicken for høye altere giffue obenbare syn anger oc røffuelse tilkiende for alde/ naar sognepresten hannom saa haffuer hørdt/ da schal hand mane den hele kircke til at bede for hannom/ trøste hannom met det helige Euangelio/ oc saa affløse hannom.

Lige i samme mode skulle oc de som ligge hoss deres egen neer slect/ oc saa mange som mz obenbare laster haffue obenbare fortørnet den helige kircke/ gjøre obenbare plicht/ begiere de da alworlig oc aff hiartet at affløses/ da mwe de faa affløssning obenbare/ oc bliffue forligte mz menheden/ den helige kircke Fordij/ synder som witterlige ere de skulle obenbare met affløssning forlades/ men de som lønlige ere aff dønном maa mand oc lønlig affløse.

Der skal mand dog intet forsøme || hoss dønном som ere dømde til døde oc skulle affliffues for sine misgierninger/ dønном skal giffues affløssning/ ocsaa des ligeste Sacramentet/ om de det ere begerendes.

Hworledis mand skal berettes.

DI denne beretning er de tro christnes stadfestning/ Iha saa godt som ett pant/ dett oss giffuer widnesbyrd oc wished/ at skulle faa de stycker/ huilcke oss loffues i Euangelio/ som er sønders forladelse/ retferdighedz tilregnelse/ oc det ewige liff.

De som wille da berettes/ oc annamme sacramentet/ de skulle alle wegne annamet vnder begge parter.

Oc der som nogle ere skrøbelige i troen/ saa at de icke tøre saa anammet/ Eller oc at de ere icke endnu saa || wittige/ de kunde io wel paa iij. moneders tid aff flitige oc frome predickere lade seg saa meget vnderwise wdi Christi indskick/ at de oc konde faa willij til lige saa at anammet/ synderlig naar de see exemplaf aff andre Christne/ der som de da icke wille høre/ 188 da kan mand icke døme dønном for

skrøbelige eller wanwittige/ men at were forherdede/ oc gienstridige mod Christi indskick.

Til denne helige samquem (huilcken hører alleneste de christne til) skal ingen tilstedes/ icke end holder aff de christne/ mz minde end de haffue ladt seg op for tiernen/ oc haffue bedet om att mwe bliffue beret. Icke skulle holder alle de som bede der om tillades/ før end de faa giordt skiel for deris tro/ och swaret til de spørsmål som gjøres til denom om nadern/ wden mand dog kiender || denom at were skickelige och retskaffne nog Ja der som de end fuld well wide at sware/ da skal der dog giffues act paa deris seyer/ om de icke ere danede efter forstanden/ da skulle de holdes fraa Sacramentet/ dog skal det skie wdi lønlig scriftemol/ som før er sagt.

Saa skal her nw først ingen tillades til denne deelactighed aff denom som tro/ de seg icke haffue for kirckens tienere tilkiende giffuet.

Der nest oc ingen aff denom som haffue ladt seg offuer høre/ oc kunde icke sware til det de adspøries.

Des ligeste ey heller nogen aff de forhørde/ som icke lader metfylle wdi sitt leffnet/ det hand haffuer i offuerhøringen bekiend/ oc der hand giffuer seg wd for.

Dij skal mand nw holde desse effterscreffne fraa den deelachtighet || i det helige sacrament.

Først/ de som obenbare ere bandsette/ oc icke affløste igien.

ij. De som forherdelig henge wed nogen witterlig kietterij.

iji. Afsindige menniske oc vfornomstige børn.

iiij. Saa mange som hordtryckelig leffue vdi nogle obenbare laster/ som horkarle/ skørleffuere/ aagerkarle/ Slemere/ Skiedegeste/ Woldzmend/ oc ald meest gudz ordz forhonere oc forachtere/ de som obenbare oc forvden ald gudz fryct saa synde/ oc berøme seg dog megett med store ord aff Euangilio.

Wdi en Sum er dette meningen/ at de Christi discipler/ som seg haffue beteet for kirckens tienere/ haffue ladet seg offuerhøre/ oc bekiend sandhed/ oc haffue her til bewist bekiendelsen med deris leffnet/ ocsaa haffue foet affløssning/ oc ey ere bleffne 189 forskudne/ || de mwe lade seg berette/ oc gaa fram mendene først/ oc saa quinderne.

Ocsaa skal der affkyndes ald tiid hwertt aar tysser/ huilcke seg skulle vndholde fraa alters sacramentet/ Palmesøndag oc sierde søndag i Aduent.

Hworledis mand skal samle folck vdi ecteskaff.

WEd ecte personer paa ecteskaffs wegne haffue gudz ordz tienere intet at skaffe/ vden att giffue dennem tilsammen/ oc at vnderredte deris bekomride samwittighede/ aldt andett hører werdzlig øffuerhed til.

Der skulle ingen giffues tilsammen i ecteskaff mod forbud vdi de forbødne led. Icke heller de som lønlig mellom seg sielff haffue troloffuet || seg sammen/ forvden deris willij/ huilke de ere vndergiffne. Eller de som icke ere tilforn een oc anden siden obenbare forkyndte vdi kircken/ oc med en almindelig bøn haffue ladt seg hielpe hoss gud.

Men huor tho nu ere/ der ingen hinder er hoss i desse eller andre mode/ de mwe vdi kirckens nerwerelse/ effter landzens wedtagne sed/ aff kirckens wedtagne tienere lade seg samle/ effter den skick oc mode/ som staar i doctor Mortens lille Catechismo.

Saa skal nw effter denne dag intet ecteskaff tilstedes vdi tredij led At der maa holdes den høfskhed oc naturlige blusomhed til slechten/ som her til dags aff wore forfædre haffuer werit holden.

Hworledis kirckens tienere skulle tilskickes. ||

FOrdij prest weyningen eller ordning er intet andet/ end en skick i kircken/ at kalde nogen til at tiene vdi gudz ord oc sacramenter/ dij ingen skal aff seg sielff/ vden han bliffuer lowlig kald/ vnderstaa seg den tienste vdi kircken/ eller indtrenge seg vdi nogen sogen.

190

Saa mwe nw alle prestene vdi huert Herett eller Leen/ med deris Superattendant vdewelle seg een aff predickerne/ hwilcken de acte duelig der til/ huad heller han boer vdi kiøbsted eller paa landzbyen/ til att were en Probst offuer presterne oc kirckerne vdi heredet.

Naar mand behøffuer da en tienere vdi nogen kircke/ da skall der/ før end nogen vdwelles/ flittelig bedes om hannem/ effter Christi egett ord oc exempl.

Siden skulle de beste aff kircken/ huilke det samme behør/ paa den menige || almwes wegne mz probsten vdewelle seg den de acte bequem der til/ den kircken kan med ett godt rychte om ett godt leffnet oc gode seyer forscreffne till Superattendenten offuer samme sted/ Saa skal kircken mz scriffuelse forskiche hannem til Superattendenten/ oc der lade hannem forhøres om syn lærdom oc forstand.

Men huor som nogle ere/ de rettighed haffue aff Arildz tiid at forlene nogle kircker/ som sande Patroner der till/ oc pleye att kiese sogneprester eller predickere der til/ oc dennem for bispen indføre/ der skall kircken dennem bede om en mand/ huilken hun acter at were bequem/ at de saa kunde indføre den samme for Superattendenten.

Vdi kiøbstederne skal denne rettighed were hoss borgmester oc raad/ end ocsaa der/ som raadet her til icke pleyer at haffue nogen slig rettighed/ om de ellers icke worde denne || wor ordinantz oc skick misbrugendis. Oc kircken som saa vdsicker samme person til Superattendenten oc lensmanden skall staa hans tering.

Der som samme person/ den kircken saa begierer/ findes da skickelig vdi lærdomen/ da skal Superattendenten forscriffue hannem til lensmanden offuer samme sted/ att hand hannem annammer oc stadfester paa wore wegne. Der skall eeden/ den han skal giøre/ saa lyde/ oc ey anderledis. Jeg N. vdwold sogneprest til den kircke N. loffuer myn naadigste Her konge troskaff/ att ieg will forfremme det hans kongelige Mayestat kand were til ære/ lydelse oc frid. Ocsaa loffuer ieg/ att ieg will were flittig i mitt embide det meg befalles saa lenge som 191 ieg bliffuer der wed/ effter som det meg forscreffuet staar || i ordinantzen. Der som ieg enten vforseendis eller aff menniskelige skrøblighed nogett forsømer/ da forlade meg det Gud wed sin sørn wor Herre Jesum Christum. Men her emod will ieg aff rett foractt intet giøre/ saa sandelig hielpe meg gud med sit helige Euangelio.

Der skal da wor lensmand/ strax som han kommer/ tage blidelig mod hannem/ oe forsende hannem saa mz scriffuelse bort til Superattendenten/ at han ey skal beswores med lang tering/ oc kircken ey heller altho lenge ombere sogneprest/ oc sin sielesyrgere paa gudz wegne/ huilcket ey kan were forvden fare. Icke skal heller wor lensmand tage noget aff hannem. At wore lensmend ey lade seg befinde vdi slig girighed/ den wij Superattendenten formene. ||

Ocsaa att wore prester ey skulle siunes eller nødes til/ aff en forbandet Simonij/ at kiøbe seg det helige kirckembide til/ der høfske oc lærde Dande mend skulle tilkaldes/ oc end med en helig paamindelse tilnødes/ om de ellers icke wilde/ saa langt er dett der fraa/ at de vgudelige oc slemelig skulde kiøbe seg det til. Saa kan det nw ickeosome wore lensmend/ som her til dags icke sømede Pawens bisper/ vden de wilde oc al som høgeste lastes for Tyrannij oc Simonij. Men der som Scrifflern der breffuet scriffuer skal nogett haffue for syn vmage/ den dog er føye/ da skall det were en halff gyllene/ eller oc i det høgeste en heel gyllene for en æres skyld/ den maa han/ som vdwold er til sogneprest/ giffue lensmandens scriffuere/ dog skall kircken den bekoste/ som hannem haffuer vdsend.

Siden naar han kommer igien || til Superattendenten med breff/ saa skall han tage hannem indi kircken der vdi byen som hand boer/ Oc for alteret befaller hannem sitt embide/ med sodan en fandzone. Først skall een aff presterne/ naar Epistelen er lest i Messen/ stige op vdi predickestolen/ oc sige saa. denne dande mand N. haffuer den kircke N. vdwold oc kallett till att tiene seg i dett helige Euangilio/ aff huilcken han haffuer ett godt widnesbyrd om sitt leffnet/ oc er aff bispen offuerhørd att were skickelig vdi sin forstand oc retskaffne lærdom/ Saa 192 skal han nw til samme embide i kircken beskikes for alteret/ mz helige ordz oplessning/ formaning/ henders paaleggelse/ oc en gudelig børn til gud. Dij formaner han oc beder/ att huer christen wilde bede/ at gud wilde lade sin tiener mz hans tienste were seg behagelig. Oc den motte bekomme til gudz ære oc || mange menniskers salighed. Ocsaa skulle i gierne tacke gud wed Christum/ att han saa werdes til at sende sin helige kircke sodane gode predickere/ som det oc ere de gaffuer/ huilke Christus effter sin himelfart pleyer at giffue samme sin kircke/ som screffuet staar Eph. iiiij.

Saa skal da han som embidet er annammendis/ mz nogle andre prester/ som der hoss kunde faa werit/ falde paa knæ for alteret/ det stund Peblingene siunge paa latine/ Veni sancte spiritus. Saa skall Superattendenten stoende for alterett lese den Collect/ Deus qui corda fidelium etc. Siden skal han wende

seg om til folket/ oc paa danske lese den helige lectij/ som lyder om bisper/ vdaff den Epistel til Titum. Der nest skal han legge hannem for/ som kircken skall annamme/ en befalling/ om || Euangelium retsindelig att prediche/ oc sacramenterns børlig vddelelse. Siden at hand skal rett lære om Penitentz/ Om korssett/ om Herskaff/ oc den lydelse der tilhør/ om gode gierninger/ oc at hand med den sande lærdom skall staa mod wildfarelse/ ocsaa att hand skall gierne wille lese oc studere i den helige scrifft/ oc idelig bede. Til huilket aldt sammen hand skall med lydelig røst for aldt folket swore/ at han wil flittelig der legge wind paa/ saa megett som gud giffuer hannem naaden.

Saa skall da bispen/ med de prester der hoss ere/ legge hender paa hannem/ oc paa danske bede med lydelig røst/ Pater noster/ oc der med en Collectt/ som der til skall were giordtt/ forwden Tone/ oc paa dett sidste skall hand bede den || menige kircke swore/ Amen. Saa skal mand da siunge den danske sang Nw bede wij den helige ond etc. mz alle sine vers. Wnder des falder da Superattendenten paa knæ/ oc beder wed seg sielff. Men naar dett første vers er vdsiunget/ da reyser han seg oc staar wend om til alteret Ocsaa reyse seg de andre 193 prester/ med den befallingen tager/ Saa gaar hand heden oc staar icke langt fraa alteret/ at han maa annamme det helige sacrament/ til huilket han da for alle de andre skall gaa først fram/ han som embidett nw haffuer annammet.

Saa skal da denne ganske handel med denne tilskickelse oc indwyelse fuldendes/ effter dett ord Paulus siger/ Creaturet heliges wed ordet oc bønen.

Siden skal Superattendenten med sitt besegle breff forskicke hannem || till Probsten/ oc tale hanss beste hoss hannem/ saa well som hoss de andre preste/ om der ere nogle flere vdi samme by diit som hand forskikes/ Oc saa skal han med scriffuelle tale hans beste til raadet/ oc den hele menhed/ at han skall were deris predickere i gudz ord/ oc vddele dennem Christi sacramenter Saa skal Probsten om søndagen eller den neste helige dag der effter vdi predicken tale hans beste for folket/ oc lese bispens breff/ at hand er rettelig kaldett/ offuerhørd/ oc till embidett beskicket vdi den kircke.

Naar wor lensmand haffuer siden nogett erinde diid heden (ellers gjøres det icke behoff at komme diid for hans skyld) da skal han paa kongens wegne giffue folket i samme sted befalling/ at de skulle wide forneffnde prestes beste/ oc giffue hannem paa sin tiid huad hannem tilfalder/ oc sige || dennem det hordelig til/ at hand paa kongens wegne will straffe offuer de vlydige. Saa er nw dette wor alworlige befalling/ att wore lensmend sodant skulle vdrette/ naar det dennem kan were leyligt.

Fremdels findes her well de sogner vdi riget/ hwor hwercken er saa meget folck/ eller ere saa rundelig forsyrgide/ att hwer kand holde sin sogneprest/ der aff kommer det da/ at een sogneprest nødes til att tiene mange sogner bode med sin store vmage/ oc deris føye forbedring. Dij skall ingen sogneprest haffue flere kircker/ end hand til gaffns kan med predicken oc sacramenters tildelse wel bestaa/ oc med sin degn lære børnelærdomen/ oc besøge dennem paa sin tiid i deris huse/ att wide huad de haffue lærð/ effter den ordinantz som Superattendenten hannem for || scriffuende worder med probsten i samme 194 heret. Saa mwe der da aff flere sogne bliffue een sogen/ hwor som Superattendenten Probsten oc wor lensmand saa siunes. Saa kunde de scriffue oss til/ att wij dett saa stadfeste.

Ingen tiggemunche skulle vdi wore riger effter denne dag opholdes/ huercken skulle de tigge/ eller prediche/ eller høre scrifttemol/ Men de som alderne ere/ oc skrøblige/ oc til intet embide bequeme vdi kircken/ de mwe bliffue vdi closteret/ der mwe de haffue deris føde for gudz skyld/ Saa dog/ at de skulle afflegge Cappen/ oc Closterkleder/ oc icke bespotte Euangelium.

Item de billider/ der den wanwittige almow loffuer seg heden till/ oc gjør dyrckelse/ til hwilcke oc er stortt tilloff aff langwerendis || steder mz stort affguderij oc mesdyrkelse skulle platt takes bort/ dij huer mand wed io skiøt/ at sodant er intet andet end affguderij.

De sogneprester/ som ere nu saaledis forskickede til den ondelige tienste/ at prediche Euangelium/ mwe saa lenge actes oc kalles det de ere/ som de bliffue worachtige vdi retsindig lærdom oc gode seyer/ at de icke bewore seg mz nogre timelige handel/ oc huad dennem oc deris embide icke wedkommer/ men der som de begynde at bliffue andre end de wore/ oc end dennem bør att were/ oc ey raade bod paa naar de ere bleffne paamindte/ da mwe de wel effter Superattendentens oc probsterns skiøn aff herskaffet settes til rette/ ia affsettes/ oc regnes for wueyde/ lige som andet almwsfolck.

Hworledis de forherdide skulle bandsettes.||

Dy band er den yderste legdom kircken haffuer til at hindre obenbare synder oc laster mz oc derfor skal mand holde hart der wed vdi denne siste tiid.

Saa mange som obenbarlig ligge vdi obenbare laster/ oc saaledis fortørne kircken/ som horkarle/ skørleffuere etc. oc wille icke rette seg/ naar de ere een sinde oc anden sinde paamindte/ men bliffue forherdide i deris ondskaff/ de mwe holdes for hedensche oc fordømelige/ Mathei xvij. Icke skulle de 195 heller stedes til alters sacrament/ til des støre deris fordømelse/ saa lenge som de seg icke lade fortryde dett de saa obenbare haffue ilde giort/ Men til predicken maa mand stede dennem.

Dog skal mand vnder des flittelig adwore dennem/ att de frycte gud/ oc ey foracte den samme dom/ som predickerne paa menhedens wegne || effter gudz ord haffue ladt liwde offuer dennem/ at de ey mwe opwecke nogen større gudz dom mod seg/ oc wende saa det kirckens moderlige riis seg till en ewig fordømelse/ dij hwad som helst predickerne vdi de mode effter gudz ordz lydene beslute/ det wil gud holde wed fuld mact.

Dog mwe wij med den bandsette wel haffue en menniskelig omgiengelse/ for den menige frid oc roligedz skyld/ men intet skall mand handle mz hannem som mz en broder/ at hans vdyd ey maa bliffue kircken tillagd.

Aldt det andet hører herskabet til/ Fordij gudz bespottere/ horkarle/ Jonfrukrenckere/ kirckerøbere/ oc deris vgudelige offuerfaldere/ de falde ocsaa vnder swerdett. Saa er oc swerdet kircken sin tienste saa megett pliktig/ att hun der wed maa bliffue vdi frid.

Huorledis mand shall besøge de wanføre oc fattige.

DEt bør oc ald meest rett gode predickere at giøre/ for de haffue best for alle andre behoff at høre Euangelium de annammet oc helst/ derfor skulle predickerne idelig gierne besøge de fattige oc wanføre/ oc flitelig/ naar orsage giffues/ paaminde folket/ at de noget tilig effter sygen tager dennem/ sende bud effter dennem/ att de kunde siden des idelire gaa til dennem/ oc giffue dennem paamindelse oc gode raad/ oc ey biye intil den aller yderste nød/ mz minde end nogen bleffue hastelig aff en brad oc vforseett siugdom forrasket.

Huort de ere da een sinde kallide diid skulle de siden vnderstøndom gaa heden igjen/ effter som den siuge haffuer behoff/ vden hand haffuer nogle andre hoss seg/ de hannem kunde 196 giøre fyllest nog med vnderwissning. || Men der som de icke kalles/ da ere de relig orsagide om de icke komme.

Naa presten kommer da bort at berette den siuge/ da skal han sønderlig giffue act paa/ huorledis den siuge haffuer skoet seg wed gudz ord/ at han des bedre til gaffns kan vnderwise hannem, der nest/ kan den siuges wilkor dett tole/ da skal han aff klare steder i scrifften bewise alle menniske at were syndere/ oc wed troen all eneste til Jesum Christum at faa synders forladelse. Siden huor til Christus haffuer indskickett sin nadere/ effter formaningens indhold/ som hannem skal forholdes før end han berettes. Vnder des skal han befalle at brede en reen dug paa bordet/ oc lade sette ett tend liws op/ om det er til fangs. Saa shall ban legge brød paa disk'en oc lade win vdi kalcken. Oc naar det er giortt/ da shall han wende seg om til dennem som nerwerendis || til stede ere/ oc sige. Wor Herre Jesus Christus siger saa sielff math. xvij/ att huor som ij eller iij ere i hans naffn forsamlide/ der er han mit eblant dennem/ oc huad som de i hans naffn bede/ det skulle de wisselig faa. Effterdij wij ere da i Herrens naffn her forsamlide/ att holde en ammindelse om hans nadere/ da wille wij i gudz naffn giffue wor siuge broder eller søster hans helige sacrament/ som icke kan met oss komme til denne Christi naderes delactighed.

Saa skal han met klar røst paa danske lese først Credo oc Pater noster/ oc siden naderns ord oc sige.

WOR HERRE JESVS CHRISTVS etc: Oc recke saa den siuge Christi legom/ som mand pleyer. Der nest skal han tage kalcken oc sige sameledis/ LIGE SAA TOG HAND OC RALCREN etc. ||

Tinerne skulle oc føre seg vdi høfske oc bequeme (dog woniige) presteklede/ naar de saa tractere sacramentet det ærefulde sacrement til en ære.

Paa det siste skal han flittelig vnderwise den siuge om doben/ om korssett oc for aldt andet raade hannem til tolmodighed/ at den herre gud sender oss korsset til/ icke paa det han will forderffue/ men kalle oss til bod oc bedring/ at naar wij 197 saa langt ere komne at wij kiende oss sielff oc hannem til mz/ han da

aff sand paakald maa dele syt gode mz oss/ oc gjøre wel emod oss. Dij huilken han elsker den refser han/ oc haffuer en sønderlig behagelighed der til/ lige som en fader til syn søn. Oc at dette fordij er den sabbat/ huilken mand skal holde den Herre gud helig/ at mand tolligen lider ald ting/ oc skulde det end gelde til døden/ at wor dob saa modte bliffue fuldkommen/ helst fordij/ at || wor død er (vdi Christo) ingen død/ men en indgang til det sande liiff/ som fcreffuett staar/ hwo som troer paa meg han skal aldrig dø.

Men de som i deris liffs tiid haffue foractet Euangeliun/ eller oc dog leffd ilde/ wille de aff predickerne lade seg omwende paa deris siste/ saa er det godt/ men wille de icke/ da maa Christi legoms oc blodz sacrament icke giffues dennem/ at de ey annamme seg det til større fordømelse. Men huilke som Christum bekiende/ ocsaa kiendee deris onde leffnet/ oc rett alworlig bede om sacramentett/ dennem maa mand forvden ald fare giffuet/ Dij tienern kand dog icke widere døme/ end effter som han seer oc hører. ||

Der til met skulle de oc flitelig besøge de fattige vdi hospitalerne een sinde oc anden sinde om vgen/ oc trøste dennem venligen oc kierlig mz gudz ord/ des ligeste ocsaa vnderwise dennem der som behoff giørs. ||

Huorledis mand shall gaa til dennem som dømde ere til døde.

HWilcket samme er oc en sand miskundelig gierning/ den Christus ocsaa paa den yderste dag wil torkiende seg wed/ Matt. xxv.

Sodane vdediske som rettes skulle/ skulle predickerne/ icke all eneste naar de vdledis til pinen. Men ocsaa anden sinde/ det stund de sidde/ offte besøge/ at de kunde snacke mz dennem oc vnderwise dennem til gudz naades weyerkiendelse/ for effterdij sodane obenbare syndere menlig foracte gudz naade/ met minde end de eblad mz paamindes/ da skulle de neppeligh 198 kunde da lade seg udi gudz naade ret grundelig vnderwise/ Men der som gud giffuer nogle aff dennem den naade at de med rett alworlighed bekiende || sin tro/ oc begere saa sacramentet/ dennem skal det iaa for eens giffues/ endog een dag eller tho før end de rettes/ Men dennem/ der sodan en troes bekiendelse icke findes vdi/ mwe mand befalle gud/ endog der intet shall lades tilbage aff den vnderwissning dennem kan giffues/ oc ey mand shall offuergiffue dennem/ før end de ere bleffne rette.

Hworledis mand skal iorde ligh.

For de dødes begraafuelse er oc regnet eblad miskundelige gierninger/ for hwes skyld tienern ey shall kiedes wed att søger ditt naar han der tilkalles.

Naar nogen christen er affdød vdi Herren/ oc beres nw till graffue/ da maa mand lade ringe/ icke for de døde/ men til at opwecke de leffuende. Oc de som saa wille haffue ringd/ de || skulle giffue til kirckens bygning den penning som mand tilforn pleyer at giffue Oc huor som Scholer ere mwe peblinge gaa for liget/ oc siungendz enten Benedictus/ eller den psalme Domine refugium/ De profundis/ Miserere etc. mz det Antiphon media vita aldt paa danske/ eller nogle andre danske sang. Men huor som scholer icke ere/ der mwe de fylle tiendis effter liget som det haffue ladt vdbere.

Naar mand er da kommen til graffuen/ saa legger mand liget neder/ oc kaffer paa/ vnder des mwe børnene mz folket siunge/ Wij tro aldsammen paa en gud/ oc Nunc dimittis paa danske. Saa skal predickern (om han er der tilkalden) gjøre en formaning vdaff s. Powel eller nogen anden sted i scrifftten til folket/ mz sodane ord/ kiere brødre oc søstre/ effterdij wij høre oc see/ att dette liff er endeligt/ da lader oss aldt saa leffue/ at wij mwe til salighed ds etc. Oc paa det siste || bede dennem alle falle paa knæ/ oc bede Pater noster/ at wij mwe alle bliffue worafftige vdi troen/ bode i liffue oc i døde etc.

Hworledis iordemødre skulle vnderwises.

HODANE IORDEMØDRE SKAL MAND HAFFUE/ SOM ERE ERLIGE OC GUDFRYCTIGE/ SOM FORSTAA SEG NOGET PAA SIT EMBIDE/ OC BO PAA BEQUEMELIGE STEDER.

Predickerne skulle vnderwise desse jordemødre/ naar de der til ere vdwlde/ huorledis de seg da skulle haafue/ bode mz barselquinderne oc siden mz fosteret. Først at de skaa seg saa mz barselquinder/ oc dennem som saa fremmerlig rede til/ at de kunde trøste dennem/ oc formane dennem til tacksigelse/ Først for den gudz welsignelse/ at han giffuer dennem deris liiffs fruct/ som icke weyerfares alle quinder/ ij. ocsaa fordi gud er sielff nerwerendis til stede/ oc vil sielff gjøre det beste || ii. Machab vij. iij. For den gudz hielp oc bistand hwn maa wisselig wente seg/ om hun kaller inderlig paa hannem. At de oc mwe forstaa den smerte de lide vdi fødzelen att were ett kors/ det dennem er aff gud paalagt/ Gen. iij huilcken dennem skall dog met gudz hielpe snarlig wendes om til en stoer glede. Jo. xvi. Oc skulle de end staa i nogen liiffs fare/ at de were dog tollige/ oc befalle seg gud/ met alle dennem som bere hans kors. Men der tør mand dog icke meget tale om/ vden der siunes stoer fare paa ferde.

ij. At de haafue seg saa met fructen oc fosteret/ att de befalle gud de fostere/ som vdi moderns liff døde findes/ oc acte det seg intet att komme wed som dødt er/ oc ey er til werden fød/ alle neste gjøre seg der syn flitt til/ att hun/ som for er spentt/ maa bliffue wed. ||

Men finde de fosterne leffuende/ eller oc noget framkomne/ dog meget skrøbelige oc neer døde/ da skulle de lige wel icke døbe dennem/ som det wel pleyer at skiee/ før end de ere aldels fødde/ Fordij der kan iaa intet gienfødes det icke end er fød/ befalle seg det ickun gud met desse eller des lige ord. O Herre Jesu Christe som haafuer en sønderligh behagelighet i de børn huilcke deg tilberes/ oc annammer dennem gierne til det ewige liff/ du som sagde/ lader de smaa komme til meg/ 200 effter huilcket ord wii offre deg dette barn/ O Jesu wor kiere frelsere/ icke vdi faghnen/ men met wore bøner/ Annammet kiere Herre/ oc ladet ewindelig nyde dyn forløsning/ den du oss forhuerffuede paa korset/ Amen. Oc der som det hender seg/ at barnet saa hedendør forvden dob/ da skall mand dog icke mistrøste paa samme barns salighet/ effter det ord || Lader børnene komme til meg/ oc huad som helst i bede i mit naffn etc.

Der som barnet er oc i liiffs fare effter det er fød/ da skal iordemodern mz de andre gudfryctige dandequinder/ som der hoss ere/ strax befallett gud met desse eller des lige ord. O Herre Jesu Christe dette barn offre wij deg effter diitt eget ord/ oc bede deg/ at dw annammeret/ oc laderet bliffue en christen. Eller oc med det snarste saa/ O Herre Jesu annam dette barn/ oc der med skal det strax Døbes met desse ord. Jeg døber deg i Gudfaders Søns oc Helig ondz naffn/ Amen. Der som mand oc saa haafuer figt/ att barnett er intet naffn giffuett/ da maa mand siden geffuet naffn. Siden beres det til kircke/ all eneste at barnsens dob maa aff tiern bliffue stadfest oc forkynd vdi fadderns nerwerelse/ men ingenlunde skal det Døbes igien/ paa det att wij ey mwe førsee oss emod den || menige helige scrifft/ vden ocsaa er/ at naar mand haafuer offuerhørdt fadderne/ der da er tuiffelsmoll paa barnsens dob/ som før er sagt.

Hworledis mand skal vnderwise barselquinder.

Dy sodane barnemødere ere de rette gudz retskaff/ hannem til en hederlig brug/ oc derfor des meer affholdene hoss gud/ som de ere nermer til at føde. Saa skulle da predickere flittelig vnderrette sodane vledte quinder/ att naar de saa rede till barsel/ mwe wenne seg til saa/ da oc da de all ene eller oc mz manden etc. at befalle gud den fruct/ met desse eller sodane ord. Wij tacke deg almectige ewige gud for denne din welsignelse/ oc deg bede wii O Herre Jesu Christ/ att dw wilde lade denne fruct were deg ald tid befallen/ 201 Oc effterdij dw haafuer befallett att lade børn komme till deg/ Da offre wif || deg ocsaa dette foster met denne wor bøn/ att dw annammeret/ oc laderet faa ett ewigtt gaffn aff dytt helige dyrbare blod/ Amen.

Sodane børn som saa effter deris wilkor effter Christi eget ord befaller oc foes hannem i hende/ de mwe icke holdes at were fordømde/ om de end dø vdi moders liiff/ meer end Jraeliterns børn/ som inden ottinde dagen døde vomskorne. Huilcke mand icke holder for at were fordømde. Men fast skal mand forhobe desse

deris salighet Saa er oc dette deris trøst/ at de ey fordij tørffue frykte seg att høre den onde mand till/ som sodane her till well haffue meent/ endog at de saa frestes noget meer end andre vdi de mode/ att de saa føde døde børn/ dij Satan legger seg der well fast effter/ att han maa giøre quinderne det deris kald hadeligt oc kiedsommeligt/ wed huilcket de aldt mest teckes gud/ i. Ti. ij. Item endog de ere nw frij for Mosi low/ at de ey tøre holde seg der effter/ oc ey behöffue at lade seg aff tienerne indlede/ naar de effter deris børnefødzel wille gaa i kircke/ dog mwe de holde seg hieme som sed er/ om det ey end skiede aff skrøblighed/ at de gade iaa wel gaat/ lige wel skulle de for en høfskhed oc ærlighedz skyld det icke giøre/ at de ey mwe were andre til nogett ondt exempel/ oc der mz (maa skie) aff forsømelse raade ilde for deris børn.

Hworeidis der handles skal med de quinder som deris børn ligge ihiel.

DEn quinde som vforseendis emod syn willii ligger sytt eget barn ihiel (huilket sognepresterne dog skulle flitelig i predicken formane at ey skie skal) hinde || skal sognepresten indføre for Superattendenten/ oc aff hannem skal hun begiere affløsning aff synden. Saa skal Superattendenten legge hinde en mwelig penning for at vdgiffue/ den hun kan vel aff sted komme/ oc den samme skal forskaffes vdi den menige kiste til de fattige.

202

Om børnescholer.

AT børn mwe optuchtes/ oc vdi sindene beredes til Euangelium/ aff huilcken beredning den første barndom blifuer skickelig til sand christelig gudfryctighed oc andre dyder/ oc begriber de konster/ huilke meget kunde hielpe enten at lære dett der hører till gudz ære i christendomen/ eller til att opholde oc bewore ett godt werdzlig regiment.

Wdi huer kiøbsted skal were en latineschole/ oc duelige oc bequeme forstandere/ || som dennem kunde regere/ tre eller oc tho i det minste/ der skulle de vnge børn settes til/ at de ey mwe falde fraa Christo igien/ den de een sinde ere bleffne til weyede vdi doben. Der skulle oc gode predickere aldt ieffnt raade almwen til mz ald winschibelighed/ at forældre tencke seg det att were deris børn plictige/ att gud det oc kreffuer aff dennem/ at den menige nødtørtighed haffuer oc sodant behoff/ at der mwe were de till/ wed huilcke wij kunde lade sand gudfryctighed i christendomen effter oss hoss wore effterkommere/ eller ocsaa bruge dennem siden vdi werdzligt regiment till menige mandz behoff. Dette skal oc Superattendenten med wor lensmand/ naar de fare om/ flitelig paaminde/ hordeligh tillskynde/ oc paa wore wegne strengelig biude/ at saa skal skie/ ia ocsaa hielpe til med bode med raad oc gierning/ at Scholer || mwe komme til seg.

Huorledis Scholerne skulle haffue seg.

VDi hwer kiøbsted skal were all eneste een schole/ oc alle hyne andre pugescholer/ som her oc der holdes/ skule afflegges/ Saa skal hun deles i flere adskillige Lectier/ att der kand giørs skelnet paa børnene. Icke skal der heller andet læres/ i dennem end latine/ fordij latinescholer forderffues gierne aff de danske oc tyske scholer/ Ocsaa søger de meer deris egen fordel oc forbedring end børnens som lese grechesch oc hebraisch/ som dett wel kiender seg sielff.

203

Huor som ere tre forstandre til scholen/ der skulle lecturerne were iij/ men huor som ere ickun ij/ der skulle lecturerne ickun were tre.

Den første lectie maa were for dennem som lære Abc/ oc som lære at || staffue/ de ene mue sidde paa den ene side/ oc de andre paa den anden.

Abcd sinckerne skulle lære at lese aff de Abcd bøger der Pater noster staar vdi/ Credo/ oc de X. bud/ med ordene som lyde om Doben/ oc Herrens nadere/ med andre sodane børnebøner/ huilke mand skal om afftenen lade gaa hiem med tho gloser.

Men de lesesincker som ere komne vdaff Abcd bogen/ oc kunde noget saa heden lese/ de skulle haffue Donatum oc Catonem/ Ja Catonem skulle de lere at lese/ men donatum att ty ord fraa ord/ oc der vdi skulle de flitelig øffues/ oc naar de een sinde haffue vdlerdt dem/ saa skulle de igien begynde paa ny/ indtil de haffue lerdt rett at lese. Vnder des skulle de oc huer dag scriffue/ oc wise deris script. Oc de skulle des ligeste ocsaa wises om afftenen hiem med tho gloser/ oc om morgenens høres igien naar || de lese deris lectie op.

Den anden lectie.

Maa were for dennem som kunde rett lese/ oc lære regle in grammatica/ deris bøger skulle were om morgenens Grammatica Philippi/ oc for en øffuse in grammatica mwe de haffue Esopum at ty/ oc wenne seg saa vnder det samme til mz at decimere oc coniugere/ ocsaa effter reglene dennem ere foede at declinere oc coniugere effter. Effter middag Esopi fabuler/ oc om afftenen Mosellani Pædalogiam. Oc naar de der ere noget Riske vdi/ saa maa dennem foes till med nogle Colloquia Erasmi aff de vdwdoldiste oc skiøniste. Vnder des skulle de flitelig øffues/ at de ald tiid tale latine/ scriffue rett/ oc lære at ty ret konstelig. Oc om afftenen skal mand giffue dennem ett prouerbium/ oc lade dennem der gaa hiem med/ oc lade dennem det sige op igien om morgenens. ||

Den tredij lectie

Maa were for dennem som noget yderlig ere forbedride 204 in grammatica/ de noget saa heden kunde declinere/ coniugere oc ty/ deris bøger mwe atter om morgenens were/ grammatica Philippi/ huor dennem da skall Terentius atter tagis igien til att øffue dennem in grammatica/ mand skal oc lade dennem ty oc sige reglene der til in grammatica vden ad. Om efftermiddagen skal dennem forleses Terentius/ huilken de oc skulle lære vden ad. Oc/ naar de haffue der vdi nogett forbedrett seg/ nogle vdwlde Comædie Plauti. Om afftenen nogle de steckiste epistole Ciceronis/ eller noget andet sodant/ desse skulle ald tiid tale latine/ huerdag noget opsige aff Terentio/ een sinde huer vge scriffue epistoler/ oc om afftenen gaa hiem mz ij vers/ som hafue en skiøn forstand om gode seyer. ||

Den fierde lectie/ vdi de scholer der
som scholemester er sielff tredij.

Maa were for dennem som kunde nw noget saa heden/ bode tale oc scriffue latine. Deris bøger mwe were atter grammatica Philippi om morgenens/ huor atter til en øffuse in grammatica Virgilius welm aa tagis igen/ oc nest vdtyelsen skal dennem der wises de merckeligte figurer som ere i ord/ oratier oc sententzer/ Oc naar de der vdi ere wel øffuede/ da maa dennem til med omseyer forleses Dialectica oc Rhetorica Philippi. Om efftermiddagen Virgilius/ oc der nest Metamorphosis Ouidij/ Om afftenen/ Officia Ciceronis eller hans familiares epistole Desse offuer dett att de intet andett skulle tale end latine/ skulle oc hwer dag oplese nogle vers aff virgilio/ stilten skulle de flitelig øffue/ oc hwer || vge giøre enten epistoler eller vers.

Den femte lectie.

Maa were for dennem som ere nu modelig heden forsøgte i latinen/ oc siunes at haffue nu wel styrcket nemmet/ saa at de nw kunde bode scriffue god latine oc tale rett/ dennem maa scholemestern wel forlese noget fundament vdi grechesche/ men dog saa at det skier forvden ald affdragt oc forsømelse vdi latinen/ dij deris mening er vlidelig/ som wille att børn skulle lære grechesch oc hebraisch/ før end de faa noget fremmelig forbedret seg i latinen.

205

Scholemesterne skulle beholde vdi alle kiøbsteder dett de her til dags haffue hafft/ Oc der som de nogre sted icke ere rundelig nog forsyrgide Da kan Superattendenten oc sognepresterne i byen giffue oss det tilkiende dij wij wille/ at bode de oc andre/ som vngdomen/ skulle forstaa/ || skulle hederlig were forsyrgide/ oc wille gerne legge til aff wort/ huort noget fates.

Om øffuse vdi scholen.

Om morgenens fraa sexslett oc intil otteslett/ skal offuer ald scholen grammatica flitelig øffues/ først paa ordenes wegne/ at mand weed deris rette vdspring/ der nest den rette vdtydning/ at mand weed huor ordene henge rett tilsammen/ oc paa det siste/ at mand lærer ret at accenturere/ oc weed vnder huad tone huer sylleba skal vdtryckes oc framtales/ effter som disciplene vdi huer lectie ere bequemme til at begribe/ Oc denne øffuse skal ald tid saa skie/ derfor skal mand ald tid/ naar hwn er vde/ tagen paa ny igien/ at vngdomen maa der vdi saa wel øffues/ oc fornemme den rette grammatische art/ derfor raade de saare ilde for børns lære som || formene dennem at komme wed reglene/ eller mene att grammatica kan wel anderledis læres bedre.

Naar otte slaar skulle de aff de øffuerste lectier søger Chor/ oc vnder des skulle de nederste offuerhøres i scholerne/ naar de ere da komne vdaff kircken/ da skulle de mz modelig røst tilsammen opiese Catechismum/ oc gaa saa hiem.

Fraa tolff intil eetslet skulle børnene ickun siunge/ at de mwe lære ey all eneste aff en wone at siunge/ men aff rett konst/ icke heller vnder enfoldige noder all eneste/ men oc saa discant

Vnder eett slett skal huer aff de tre lectier haffue syn øffuse sønderlig for seg sielff/ de i den anden lectie in Esopo/ de i den tredij in Terentio/ de i den fierde in Virgilio.

Naar klocken slaar ij. skulle atter de aff de øffuerste lectier søger Chor/ oc vnder des atter de nederste offuerhøres. ||

206

Vnder trij oc fireslett skulle atter lecturerne adskillies/ oc huer haffue syn øffuse for seg sielff.

De i den anden lectie in Pædalogia/ oc da lære det prouerbium/ de om morgenens skulle opsige.

De i den tredij lectie i Ciceronis steckiste epistoler/ oc da lære de ij. vers de skulle om morgenens opsige.

De i den fierde lectie in officiis Ciceronis/ oc dennem skulle til med antwordes nogle vers aff Virgilio/ huilke de skulle wide vden ad/ oc lese op om morgenens igien.

Dette skal saa holdes ald tid om mandagen tiisdagen torsdagen oc fridagen/ vden saa meget/ at fraa S.Simon oc Judasdag/ oc intil Ryndermysse/ mue børnene komme til schole til siuslett om morgenens/ oc gaa hiem igien naar fireslett om afftenen/ oc søger Choret naar ix slaar/ effter scholemesternes gode tycke. ||

Om onsdagen att morgen skal mand offuerhøre dennem alle deris lectier/ at der bliffuer da en sore flittig øffuse. Saa skal dennem giffues Materij enten till Epistoler eller vers/ huilke de skulle paa syn tiid lade tilsjune/ Oc haffue saa hiemloff naar sangen er vde i kircken effter otteslett/ oc ey komme den dag igien enten til scholen eller kircken/ dij det er dog som Poeten siger/ huad som icke haffuer roo ebland med det kand icke wore wed.

Men fordij børns studering kand da lyckes/ naar der er gudfryctighed hoss/ som Christus oc siger/ Adspører først gudz rige etc. Som gud oc befaller Deut. vi. at wij skulle lære wore børn att frykte oc dyrcke gud. dij skal vdi hwer vge løffuerdagen holles der till/ att børnene tractere synderlig det til helighed hører/ at børnene i almindelighed mwe saa lockes || oc wennes til gudz fryct/ troen oc gode seyer.

Dij skal dennem da alle børnelærdomen/ først paa det enfoldigste vdlegges/ det ene stycke effter det andet/ Ocsaa maa dennem som bedre ere komne til forstand forleses nogett aff det ny testament/ som Mattheus eller nogle aff de ledteste s. Powels epistoler/ Dauidz psalmer/ eller Salomons sprock/ effter som børnene kunde begribe/ dog paa det enfoldigste/ at 207 de renlig forvden ald blanding mwe lære det som til christendomen hører/ oc wennes til at kunde skiønie paa skrømterij/ huor den seg vdgiuffuer for rett gudelighed/ Oc paa det at børnene mwe des hefftighre legge wind paa at lære noget i den helige scrifft/ da er det icke nog at lese meget for dennem/ men mand skal holde dennem til/ at læret vden ad/ De i den anden lectie kunde enfoldelig || framsige ordene om børnelærdomen/ de andre der nest en enfoldig vdleggelse der paa/ men de som sidde i den fierde lectie nogle aff de vdwoldigste psalmer oc nogle besynderlige steder aff scrifft/ huilcken scholemestern oc skal som en løffuerdags arbeyd vdkreffue aff dennem/ ocsaa at lese ett effter andet vden ad/ at de ey mwe gaa i glemme. Siden skulle de gaa i afftensang/ oc naar den er vde maa dennem giffues hiemloff. Oc lige sammeledis maa mand holdet om afftenen for helige dage.

At wij nw saa haffue beskicket scholer i smaasteder mz scholemester oc een hørre eller tho/ der med wille wij icke haffue vdi de større kiøbsteder afflagde eller forwirride de scholer som noget bedre ere/ som pleye at haffue en scholemester oc iiij eller v. hørre/ dij huad wore det for en skick/ men wij wille at de samme skulle mz || Superattendentens Probstens predickerns oc raadzens tilhielp komme til seg igien/ att der mwe worde flere lectier oc meer oc større øffuse for børn/ end der pleyer paa nogen tiid. Oc vdi huilken by flere latine scholer hafue werit her til/ der skal mand nw giøre een aff/ oc de andre skulle afflegges. Oc naar de saa haffue kommet samme Scholer paa fod igien/ da skulle de lade sodan Reformatz komme til oss/

at wij hinde stadfeste/ oc legge der rentte til/ om der icke findes ophold nog for dennem der lese skulle.

Til desse samme Scholer mwe børn sendes vdaff de nerwerendis landzbyer ocsaa aff smaasteder wel/ naar de noget haffue hiemme lerdt oc forbedret seg.

Ocsaa wille wij at i Holsten oc andre wore Førstedøme skulle oprettes/ forvden de almindelige Scholer || i andre steder/ ij merckelig Schoier i tho bequemme steder/ med scholemester oc v. eller vi. hørre/ lige effter den Scholes manering vdi 208 Hamborg/ her wille wij legge wind paa/ oc sodant wille wij stadfeste.

Des ligeste skulle oc scholemesterne mz ald flit acte syne disciplers nemme/ oc ald tiid/ naar børnene ere offuer deris tolffe aar/ giffue forældrene i rett tromol tilkiende/ huilcke aff syn studeren intet siunes at bliffue forbedrede/ at de mwe i tiide settes anderstedes heden til ærlige embider/ men huilke de fornemme at haffue godt nemme/ dennem skulle de holde i scholen intil deris xvi. aar/ men fraa det samme aar skulle de see grangiffuelig til/ huilke der kunde til gaffns dele mz andre/ huad de aff deris studering haffue foet/ oc de som siunes det at kunde giøre/ de skulle offres Herren/ oc forskickes til almindelige || studia/ enten paa sin egen/ eller oc menhedsens bekostning. Men de som det icke saa wel til gaffns skulle kunde giøre/ de mwe tages fraa scholen/ oc settes til ærlige werdzlige embider.

Scriffuerscholerne/ som mand dennem kaller/ for drenge oc piger/ oc andre de der icke due til at lære latine/ maa øffrigheden forsyge/ dog skulle forstanderne til samme scholer see til med/ at sand gudfryctighed maa samme børn saa effter honden indgydes oc indgrondes aff børnelærdomen.

Kongelige priuilegier. for Clercke.

Paa det at Salighedsens ord oc sand dyd maa haffue syn tilbørlige ære/ som det haffuer hoss wore forfædre framfarne konger werit holdet/ oc endnu alle wegne holdes aff christne førster/ Saa wille wij oc/ at predickerne/ || oc alle andre som tiene enten vdi kirckerne eller Scholerne mz alle Studenter oc peblinge/ skulle nyde oc beholde de wonlige friheide oc priuilegier/ som de her til dags haffue hafft/ at de skulle bliffue frij for ald skat oc tønge/ som almindelig gaar offuer almwen/ dij de haffue dog besuoring nog/ om de staa deris embide trolig for/ huilcke de haffue den menige mand til tienste

209

Om vphold oc forsiun til gudz ordz tienere oc de fattige.

HVer sogen i kiøbstederne skal i det mindste haffue ij. predickere. Men huor folket er megett i en by/ der som er ickun een sogen/ der behøffuer mand flere/ som i Malmø/ hwilcket er ickun een sogen/ der mand skall wel haffue iiij. predickere

Landzsogne skulle lade seg nøye || huer met sin sogneprest/ om de kunde føde hannem/ kan det icke een giøre/ da maa der legges een eller ij. aff de neheste der til/ men ingen skal eyge seg flere end tre til wden obenbare nød trenger hannem der til/ Men det er allerede nog sagt.

Til landz presterns ophold maa holdes den rentte som her til pleyer at vdredes/ som er korntiende oc quegtiende aff kalfue/ fyl/ lam/ kid/ grese/ madredsle met brød/ smør aast/ gies bier/ prestegaarde met skow oc mark som det dennem er tillagd effter lowe oc kirkebøger/ Offer paa de iij. store Christi høytider først i messen strax Epistelen er lest. Item for brud wielse skal sognepresten giiffues den wonlige penning.

Der til skulle oc skickes ij kircke werier wdi huer sogen som skulle rode for kirckerentten/ Oc de samme skulle met probsten forswore sognepresterne/ || oc suare til deris sager/ oc hues de til gaffns det icke kunde giøre til tinge/ da skulle de dennem indføre for øffrigheden/ oc flet sau/ att prestene mue faa syn retighed ind til gode rede. Oc der som noget er nogen sted nw der fra taget/ enten bondegorde/ ager/ eng/ skow/ fiskewand/ eller noget sodant/ da skulle de were der om/ at det maa komme der til igen oc det biude wij oc

befale wore lensmend/ at de gjøre deris flit der til/ at det kommer der til igien/ dij Euangelium tager ingen sit
frra/ men hielper huer at beskytte alt det hannem tilhører/ saa meget des minde skulde mand wille tage fraa
Euangelo huad godt der er tillagd.

Alleniste skulle de giffue kongen huert aar den wonlige Cathedraticum som de pleyede at giffue
bisperne. Der som nogle det oc icke gjøre kunde/ eller haffue ey end selff nog til en erlig 210 ophold/ || da
maa Superattendenten Probsten oc lensmanden det giffue oss tilkiende. Oc her med skulle alle de ny
beskattinge oc andre tønger/ der de aff bisperne bleffue besuorede mett/ were plat afflagde/ dij wij begere
icke at besuore sogneprester/ men holder (som det gud tilhør) forsyge oc opholde dennem.

Saa skulle nu landzpresterne tage wore paa deris kircketienste/ oc blifue frij for skat oc kongelige tønge/
oc de skulle ingen kløbmandskaff bruge/ vden med hues hieme hoss dennem sielff affles/ meget minde
skulle de holle noget dranckerhwss. Oc ald tiid skulle de gaa i ett bequemt prestekled/ som kan søme en
gudz ordz tienerer. Oc dette samme wille wij hafue sagt om Superattenderer oc predickerne vdi
kiøbstederne/ oc alle som tiene bode i kircker oc scholer.

Ydermere skal oc ingen tage seg nogen landzsogen til vden han bliffuer || lowlig kaldt der til/ Icke skulle
der heller lides nogle Capelaner som seg lade til sognene leye/ dij de skulle neppelig kunde med en god
samwittighed gjøre tienste/ huad sige at bliffue bestandige vdi frestelse/ for lige som de seg saa indwelde vdi
sogner/ iage icke saa sore effter dennem for det de ere indskickede/ att de wille wide folkes beste med raad
oc lærdom/ saa indsette de oc menlig de vbequemste offuer folcket/ oc saaledis fortrycke/ saa meget som i
dennem er/ ald gudfruchtighed vnder gudfruchtighedz skin/ Ja wel offte ocsaa indsette det arme sognefolck
wlffue for hiurder. Oc det end meer er/ at de icke ere sielf indweyde eller beskickede til nogen tienste eller
embide i kircken/ men ere intet andet end ligmend/ oc i de mode plat vbequeme til noget sodant embide/ wij
wille icke nu sige kirckerøbere/ oc hyn Symen trolkarls stolbrødre/ || som med gunst oc gaffue indføre seg
saa for egen wildz skyld.

Her wille wij nw/ at huilke sognes der aff arildztid haffue leyed til Canichedømene/ skulle der til bliffue/ des
ligeste huilcke de haffue foet i forlening/ saa fraffnt som de sette skickelige tienere der til/ som gjøre deris
embide fylliste/ hwilcken ocsaa skal were Superattendenren saa wel vndergiffuen som andre sognepreste.

211

Efftterdij at ocsaa Adelen haffuer med andre rigens indbyggere samtyct oc indgaet den rene Euangeliske
lærdom/ der som de haffue da nogen sted rettighed/ til att forlene sogner/ da mwe de lade til seg kalde den
person som sognefolket begerer til en sogneprest/ oc forskiche hannem saa bort til Heridzprobsten/ oc lade
handles mz hannem lige i alle mode som før er sagt om sodan en kircketieners vdwellelse oc stadfestning/
paa det att || der ey mwe tilskickes vlærde sogneprester/ de siele til skade som Christus haffuer forløst med
sytt dyrbar blodt/ hoss anden skadelig vlempe der kunde aff komme.

Efftter Adelen haffuer nw begeret at were frij for den tiende/ huilcken de dog ere sognepresterne/ som
deris hiurder/ der haffue sand sielesorg/ aff rette plictige/ oc kunde nw lige wel icke nødes til at vdgiffue
samme tiende. Saa paaminde wij dennem/ at de wille betencke seg at were christne/ oc sielff willige giffue
Christi tienere/ som ere hanss predickere/ huad dennem sielff godt siunes/ paa det at den fordømelse ey maa
dennem offuergaa/ der Christus om tal til predeckerne/ huo eder forsmor/ den forsmor meg/ Oc huo meg
forsmor den forsmor hannem som meg haffuer vdsend/ Saa skal dett oc bliffue Sodomiterne ledtere paa den
yderste || dag/ end sodane foractere.

Landzsogner som ligge noget neer kiøbstederne skulle tage seg sognedegne aff scholerne/ oc lade
dennem faa den wonlige rentte for en hielp at studere med. Saa skulle da samme sognedegne vnderwise det
vnge bondefolck vdi børnelærdomen/ een sinde om vgen/ vdi sted oc stund/ som sognepresterne dennem
forscriffue. Dij alle landzdegne skulle her effter lige saa lære børnelærdomen/ oc der som de der til icke ere
bequemme/ da mwe de oc icke were sognedegne.

Til de tieners ophold som predicke vdi kiøbstederne shall mand lade fylle hues godz sognene er her til
dags tillagd/ oc det der aff en gamel rettighed tilhører/ men der som sognepresterne kunde der med icke
were wel forseet. Da wille wij legge der til saa meget aff andet kirkegodz/ att det skal || bliffue nog/ naar wij
aff Superattendenten oc lensmanden bliffue vnderwiste/ oc faa rett at wide huorledis der om er.

212

Til huer sognekircke i kiøbstederne skulle vdvelles tho kirckewerier eller Diaconer/ som skulle haffue
register paa ald kirckens rentte/ saa skulle de tage op samme rentte/ oc skiften huer fierding aars ebland
tienerne/ eller naar det bequemmelig kan skie/ oc gjøre aff ald ting hwert aar regenskaff obenbare vdi
raadsens nerwerelse

Naar landzpresterne dø/ da skulle deris efftetleffuendis encker vdi sognerne mz deris smaa børn
opholdes ett helt aar effter deris død/ intil de kunde bequemmelig bliffue forseete/ oc een sinde effter
mandsens død skulle de haffue enten winterseden eller sommerseden/ oc tage halffdelen aff tiende. Saa at

der som sognepresten || dør effter row er soet/ som bort effter s. Mortens dag/ da maa hun mz den hele rowhøst ocsaa haffue bygseden halff/ med den halffue tilkommendis tiend/ oc holde saa sognepresten til kost intil eet andet aar han tager rentten. Men dør han effter bygseden som mellom Woldermysse oc s. Bartholomei dag/ da maa hun høste det hun haffuer soet/ tage halff tienden/ oc haffue siden halff rowseden: Men dør han mellom S. bartholomei oc s. Martini dag/ saa maa hun beholde det aars tiende alsammen/ oc hafue rowseden allene/ oc holde saa sognepresten til kost intil han tager rentten. Men naar aaret er vde/ da skal havn wige vdaff prestegorden/ om sognepresten wil strenge/ der som det oc siunes den effterkommere nogett suort/ saa tencke seg det at faa igien wdi syn effterleffuerske/ aldt hwad hannem her vdi affalder. ||

Naar nogen gudz ordz tienere dør vdaff kiøbsteden/ da skal menheden haffue om sorg for hans effterlefuerske/ oc det biude wij/ at hun mz det første skal forsees effter syne wilkor/ hwilcket wij befalle besynderlig wore borgmestere oc raad i samme steder/ dij wille wij/ at de samme encker skulle besicke med det første en frij bolig/ oc der som behoff gjøres forsee dennem mz nogen ophold aff fattige folckes kiste/ eller oc halff delen aff hans aarlige rentte som den døde haffde tilfaldet/ maa falde hinde til paa den ene sinde. Her skal Superattendenten med lensmanden see til naar de fare om/ om sodant oc saa skieer.

213

De fattige til behielpning skal ald den rentte beholdes som de her til dags ere wone at haffue/ oc huad som helst gaffuer der forvden weluilligen giffues/ de enten om helige dage || samles/ eller i andre mode diid til føres.

Der til skulle oc Diaconer beskickes/ tho eller flere (som herskaff best siunes) de som forstandige oc gudfryctige ere/ som skulle opbere samme godz/ oc gaa omkring om helige dage oc samlet/ oc delet saa vd iblandt de fattige troligen oc rundeligen/ effter som huer haffuer behoff/ oc huert aar skulle de obenbare gjøre regenskaff paa aldt det de haffue indtaget oc vdgiffuet vdi raadsens oc tienerne nerwerelse.

Sognepresterne skulle almindelig alle enten leffue kyskelig i renleffuenhed/ huilcke det er giffuit/ eller oc giffte seg. Der som de her gjøre emod/ da skal mand een oc anden sinde paaminde dennem/ wille de da icke raade der bod paa/ da skulle de settes vdaff embidet/ oc vdi deris sted andre tilskickes. ||

Om Hospitaler.

Først for ald ting wille wij/ at der maa igien tillegges til fattige folckes frij brug landsbyer/ Møller/ Fiskewand/ skower/ ager oc eng/ oc huad andet der kan findes at haffue werit aff fordometid lagd til sodane fattige menniskers ophold. Oc der som sodant findes nogersted icke at were nog/ da wille wij legge til huad der fadtes/ effterdij wij wide huad Christus haffuer sagt/ huad i haffue giort een aff de mindste i mit naffn/ det hafue i giordt meg.

Men offuer de fattiges godz skulle settes Diaconer/ de som med rett troskaff skulle indtage rentten/ oc gjøre regenskaff for indtacht saa well som for vdgiffet vdi raadsens oc predickerns nerwerelse.

Forstandern til hospitalet skal føre ett fromt oc gudfryctigtylefnet/ || som skal haffue drenge oe piger vnder seg/ efter som de fattige ere mange til/ saa at huer maa trolig faa sin tienste efter som hand behøffuer.

214

Denne samme forstandere skal med syn hustrw oc børn oc andre tienere opholdes aff den menige fiste/ saa dog at der hafues den act oc omsorg for de siuge/ att denne ophold wendes icke til nogen ofuerflød. denne forstandere maa oc hafue en vogn/ oc sende den vd at tigge offuer leennet/ att de fattige ocsaa mwe noget godt faa aff almese/ Her skulle oc landzpresterne/ hwor som wognen kommer/ lade syn fliit til/ at formane folcket til kierlighedz welgierninger

Aff sogneprestens raad/ ocsaa raadsens i byen/ skulle desse Diaconer indlegge de fattige/ de som rett wedtørtige ere eller oc wanføre/ att de icke meer paa wild indlegge/ huilcke dennem sielf løster/ end de som || meest wedtørtige ere/ huilcke sognepresten oc skal een oe anden sinde i vgen besøge/ oc der som han finder i noger maade forsømelse paa den rycht de fattige skulle hafue/ da skal han paaminde forstandern/ der som han wil icke høre/ saa skall han føret ind for Diaconerne/ oc i det minste skal hand een sinde om vgen trøste samme siuges samwittighed.

Store hospitaler som noget langt ligge fraa kiøbstederne/ de mwe haffue oc føde sielf sine predickere/ at de fattige ey mwe lide nogen skade/ om det wore behoff at giffue sacrament eller att trøste nogen der ds

wilde om naten.

Der skal oc legges wind paa/ at kammer/ senge/ fad oc skole/ oc huad andet der hører til en brug maa
forskikes de siuge adskilligen/ effter deres adskillige siugdome/ sønderlig huor fryct er paa ferde at siugen
kand || fenge/ at siugen ey maa aff omgiengelse fraa nogle faa wdbrede sine kreffter til mange.

De siuger som leglige ere/ saa som pocker etc. der skulle leger i kiøbstederne giøre deres beste til/ oc
legge flittelig wind der paa/ at læge dennem/ oc tage løn for dem arbeyd/ att de fattige mwe ey alleneste
opholdes/ men ocsaa hielpes til førlighed/ saa meget som mueligt er.

215

Om Superintendenter oc Probster deris methielpere

SVperintendenter/ som skulle holde denne Reformatz i kircken wed mact/ skulle were een wdi huert stigt/ oc
til methielpere haffue een probst wdi huert Heret.

Der som probsterne haffue icke nog i sognene som de haffue/ da wille wij legge dennem rondelig meer ||
til/ saa att de samme som aff andre skulle haffue vmage/ ey mwe sielff lide nogen armod. Men naar som
Probsterne aff nødtørtighed besøge nogen kircke/ da skal kircken giffue dennom een marck/ oc tage dennom
frij wdaff herberg.

Om Superattendentens føde oc besolding.

EN Superattendent maa nest hustru oc børn haffue tho tienstepiger til syn huss holding. Icke kan hand
helder ombere desse tienere/ han skal iaa haffue een Scriffuere/ een karl att sende sit ærinde/ en kiøreswend
som kan røgte iiij heste/ oc en dreng/ den hand stedze kan haffue hoss seg. Her and det ocsaa gaa dee
bedre til om denne samme dreng holdis til bogen/ oc desse tienere lere noget got i den hellige scrifft/ at der
siden kunde end worde gode sogneprester eller scholemestere aff. ||

Men effterdij at Superattenderne/ som skulle were de rette bisper oc Erchebisper vdi kirckerne/
kaldes nu icke til nogen ørckeløsshed/ som sodane pleye at were vdi/ men til stoer arbeyd/ hwilcket wij aff
gudz naade wel kiende kunde/ att de paa latine skulle tractere oc lære andre den helige scrifft/ prediche
gudz ord for folcket/ icke alleneste hieme i byen der som de bo/ men ocsaa offuer det hele stigt/ huort som
helst de komme/ de skulle holde wore vndersotte til att were fridsommelige oc lydacrtge/ mz den
vnderwissning de skulle wdi deris predicken giøre om herskaff oc lydelse/ som mand dennem er pliktig/ de
skulle legge wind paa/ at predickerne mue alle retsindelig oc endrectelig lære Christi helige Euangeliun/ oc
andet det der bør at fylle mz/ Oc at sognepresterne/ med deris hussinde mwe føre ett høfskt leffnet/ effter ||
som Paulus sc riffuer til 216 Timotheum oc Titum/ saa som sodane Christi tienere børligt er/ at de oc lige
sodane mue hafue vnder seg/ gud til ære/ oc Christi kircker til welfart/ før end de skicke dennem til sodan
tienste/ skulle de høre dennem flittelig offuer/ Saa skulle de/ naar de ere offuerhørde/ oc aff lensmanden paa
kongens wegne stadfeste/ skicke dennem til embedet/ oc med en forscritft sende dennem saa heden til syn
kircke vdi Herrens naffn.

Men huilke som her emod giøre/ oc tage icke wore paa sytt embide dennem skulle de giffue paamindelse
oc adworsel/ oc straffe dennem/ Saa at de enten bedre seg/ eller oc tage lensmanden oc probsten til seg/ mz
nogle andre sogneprester/ oc sette dennem vdaff embidet.

De skulle oc tage alle de sager til seg/ som Samwittighederne ere anrørinde/ || om huilke mand spør raad
vdaff gudz ord/ naar enten wij eller nogle aff wore scriffue dennem til/ eller oc noget sodant blifuer dennem
ellers forlagt vdi stiget/ Saa skulle de/ paa det aller flittigste de kunde aff scrifften suore der til/ aff den
naade dennem er giffuen/ bespøre seg med nogle aff de andre Superattender/ eller oc med nogle aff de
forstandigste predickere/ at de kunde suore det wist oc fast er.

Men Ecteskaffs sager mwe de for wise til oss sielf eller wor lensmand/ oc (om det er aff kiøbsteder) til borgmestere oc raad. Saa fraffnt som der er sodan trette mellom tho eller flere/ at der wil siges offuerlyst dom aff/ eller om der er nogen skammelig last offuerlyst witterlig. Eller oc mand frycter for nogen forarged eblant almwen. Ellers mwe de befrij Samwittighederne aff gudz ord || i desse/ saa wel som i andre sager/ oc effter ordsens lydelse giffue gode bestandige raad.

De skulle icke holde seg til at døme vdi nogle werdzlige sager/ vden de kaldes aff oss/ eller bliffue bedne aff wort raad eller lensmend/ til noget sodant som icke kand were mod deris eed eller embide.

De skulle oc besøge børnescholerne/ naar de fare om/ vdi kiøbstederne hwort de komme/ oc med wor lensmand legge wind paa/ att ald ting maa gaa rett til. Icke skulle de heller forsøme att vdspørie huorledis de fattige forsyrges.

217

Det er end vnderligt/ om een mand kan were nog til aldt dette/ at hand ey tør meget bekomre seg med andre ærinde. Ja huo er her rett bequem til? som Paulus siger.

Efftredij de kaldes da til sodant swort arbeyd oc kirckens forsyringe/ || oc wij ey wille/ at de skulle noget enten lidet eller meget eske for deris tienste/ men att de skulle tiene hver mand forgieffues med sodan deris befalling/ vndertagett dett de hoss landzpresterne fortore mz deris folck oc iiiij. Heste/ oc vdi kiøbstederne hoss kirckewerierne/ naar de ere vdi visitatz een sinde om aaret/ eller oc nar nogen aff dennem for nogen nødig sags skyld ellers nogen tiid eskes aff nogen kircke/ eller han hafuer dog behoff at ferdes diid heden. Da loffue wij/ som wij for gud bekiende det plictige at were/ at wij dennem skulle beskierme med wore lensmend. Oc som wij wel wide huad det er Christus siger. En apbeydere er syn løn werd etc. Der som mand icke annammer eder/ saa gaar vdaff staden/ oc stryger støffuen aff eders føder paa dennem etc. Ocsaa det Paulus siger/ at sodane Prester ere dubbelt || ere werde/ oc i meest de/ som arbeyde i ordet/ da wille wij beskieke huer Superattendant en ærlig ophold oc besolding/ for seg oc saa meget folck som nu er sagt/ oc bestillet/ huor de huert aar skulle sodant annamme. Oc det samme wille wij besigel huer aff dem til mz wore kongelige breffue/ at dem skal intet fadtes.

Der som wij oc siden i sandhed kunde forfaret at de haffue der icke nog vdi/ da wille wij legge til huad der fadtes/ Paa det at gud wil were mz oss/ oc wore vndersotte vdi wore lande oc riger/ naar wij skiødte saa at forfremme det som hører til gudzdyrkelse oc den almindelige frid/ Gud vnde oss dett flittelig att giøre/ for syn søns Jesu Christi wor Herres skyld/ Amen.

Dij beskiede wij oc giffue huer Superattendant hwert aar tho Lester Row/ fire Lester Malt/ tho Lester || Hawre/ halfftredij sindztiwe les hø/ tiwe les halm/ fyretiwe Lam/ Oc hundride gyldene wdi guld. Men effterdij ald ting er i kiøbenhaffn dyrere end anderstedz i Riget. Oc mand for den høye Scholes skyld wil der haffue meer behoff til tæring/ da legge wij den Superattendant/ som der skal bo/ saa meget meer til syn 218 besolding/ att hand skal haffue den tredij lectie i den helige scrifft/ der mindre tilligger end til de andre/ at han flittelig skal lese den helige scrifft obenbare vdi Scholen/ naar han er hiemme/ oc nødes icke til att fare nogen sted vd at besøge kirkerne.

Efftredij det hør oc de christne til/ at haffue omsorg for de fattige/ da holde wij det oc tilbørligt/ at wij (naar tiiden saa begiffuer seg) were omhyggelige for Superattendanterns/ ocsaa de andre kircketiners efterleffuendes encker oc faderløse børn. ||

Noget meer om Superattender/ Probster/ oc fattige folkes kiste

Superattendenten skal sielf haffue tilsiun til alle Scholer/ oc wide huorledis der læres bode paa troens wegne/ oc vdi andre bogelige konster. Oc han skal sette Scholemestere der til/ huilcke han sielf/ med sognepresten oc de beste vdi raad/ haffuer offuerhørdt

Men Scholemestern skal sielf forsyge seg hørtte/ som vnder hannem skulle tiene vdi Scholen/ oc tage dennem som sognepresten kiender oc holder der gode for.

Superattendens skal een sinde i det første/ med fuld myndighed aff oss/ oc med wor lensmand/ besøge alle sognekircker/ oc fatte en god beskied paa alle sogners/ lade bescriffue aldt det gods der tilligger/ med alle de prebender der vdi ere/ oc bescriffue || ald ting vdi klare Register. Saa skal han beholde ett hoss seg/ oc antworde wor lensmand det andet oss til hende/ at mand der vdaff ald tid kan forfare/ om kirckens

tiener haffue nog at holde seg aff/ att nogen ey heller maa her effter røffue fraa kircken naar hannem saa løster

Først for ald ting skal Superattendenten i denne første visitatz grangiffuelig lese/ oc fuld wel wide huad her i denne wor Ordinantz er beskicket/ oc see flittelig til med wor lensmand/ at der bliffue gode sognepreste i huer sogen/ oc med predickerne opraadet skicke børnescholerne til rette vdi kiøbsterne/ oc forsee dennem wel mz gode scholemestere/. Oc der paa skal wor lensmand giffue wore vndersotte der samme stedz befalling.

Offuer ald ting wille wij/ at Superattendenten mz vor 219 lensmand skal flittelig scriffue oss til/ huad hwer || sogneprest haffuer behoff til syn føde/ huer predickere/ huer anden fircke tiener/ huer scholemester oe hørre/ at wij dennem stadfeste huer en ewig ophold. Oc der som kirckerne formue icke saa meget/ da wille wij legge til huad der fattes. Ellers see wij wel/ at gudz tiense kand icke bliffue wed oc holdes op hoss oss. Wij forhobe att gud for syn miskundhed skal styrcke oss dertil/ Amen.

For Skolemester oc hørre skal wor Lensmand met Superattendenten wdi hwer kiøbsted beskicke nogle wisse rentter/ som kunde oc were nog/ aff kirckens prebender/ at de dennem mwe annamme/ naar desse dø/ som dennem nu haffue i hende/ Saa att der beskikes een wis oc evig prebende for scholemesterns person/ den hand skal haffue oc behaalde det stund han holder Skolen.

Her wille wij nw haffue Superattenderne || paamindte/ at de wille betencke/ huad apostlerne bade oc formaned s. Pouel oc s. barnabas/ saa som Paulus sielff scriffuer Gal. ij det alleniste (siger hand) befole de oss/ at wij vilde tencke paa de fattige/ til huilcket ieg oc wor flitig/ oc giordet gierne. Dij skal hwer i sit stict met wor lensmand/ probsten/ predickerne/ oc raadet/ wdi hwer kiøbsted oprette een mene kiste for de fattige/ wdi hwilcken der kand indsames hwad almese christne folck giiffue/ Testamemer/ oc huad andet der giffues i Guds naffn. Item Calentepenninge/ brøderskaffspenninge/ oc andre gyldes penninge/ Sielegaffuer etc oc huad iordegodz der til giffuet er/ naar de ere døde/ som der nw aff leffue. Ocsaa wille wij at der skulle til fattige folckis ophold/ aff Superattendenten oc lensmanden/ oc andre som paa wore wegne der hoss ere/ || met raadet i kiøbstederne/ til fattige folckes kiste beskikes alle vicaridøme som icke haffue witterlige arffuinge/ naar de ere affgangne som dennem nw haffue i hende/ effter wore besiglede breffue de wij haffue wdgiuet. Dennem vndertagne/ huilcke wij beskickedes worde til den høye Skole vdi Kiøbenhaffn/ eller ander stedz til kircker eller børneskoler/ for vden deres skade som ret fattige ere 220 Her skulle oc predickerne formane folcket/ at de nw skulle giffue gud oc wor herre Jesu Christo i de fattige/ det de tilforn aff en god/ men dog en wildfarende mening/ pleyede at giffue til Messer/ Muncke/ for Siele/ for aflag/ for Pilegrimsang oc til anden sodan wild oc wrang gudz tiense/ Ja gudz bespottelse. Huilket predickerne oc well kunde gjøre forvden nogen girighedz mestancke/ effterdij de haffue icke den || omhyggelighed for seg sielff/ men for de fattige/ huilke alle christne ere godt plictige.

Saa skal oc Superattendenten med wor lensmand/ probsten/ Presterne oc raadet i kiøbsteden/ tillskicke flittige dande mend/ som elske gudz ord/ effter som screffuet staar act. vi/ oc i Tim. iij/ som skulle were forstandere til kisten/ oc de fattige folkes Diaconer/ de icke forsøme deres befalling/ oc wide naar/ huad oc huem de skulle giffue/ oc de samme mue vnderstøndem/ naar behoff gjøres/ spørie raad aff predickerne.

Desse samme fattige folkes tiener mue wel huert aar skiffes/ endog icke alle/ men saa at der bliffuer een eller tho wed/ som aff forsøgelse nu hafue lerdt at staa de fattige for/ men regenskaff skulle de gjøre huert aar paa een forsagt tid/ oc det skulle de gjøre probsten predickerne oc || raadet. Her met kunde de nw gjøre gud en behalig gierning.

Probsterne skulle oc haffue forstand wdi landzlowen/ och een sinde skulle de besøge alle sognerne huert aar/ oc raadet were der offuer/ huor de komme i kiøbstederne. Oc naar kirckens regenskaff er giord/ da skulle de forhøre met det første/ huor retskaffelig sognepresterne predicke Euangelium/ vdlegge børnelerdomen/ vddele Sacramenterne/ oc i alle mode staa deres embede for/ oc prydé det med eet godt leffnet/ Ocsaa om de ere wel forsyrgede til deres nødtørtighed.

Der nest skulle de giffue act paa sognefolket/ at de mue wide/ huad de haffue forbedret sig i den christelige tro/ huilcken de bekiende/ hworledis de haffue seg mod Pauens handel/ den de haffue forladt/ huad willij de haffue til den Euangeliske lerdrom/ || huorledis de skicke seg der effter met deris leffnet/ de skulle giffue act paa kirckerne oc paa kergordene/ ocsaa 221 skulle de vdspørie om sognepresterne faa deris wonlige løn som dem bør at haffue.

Oc der som de befinde nogen brøst vdi sognepresterne/ da skulle de flittelig paamindte dem huad dem tilbør/ huilcke seg da icke wille rette/ dem skulle de indføre for Superattendenten/ Oc huilke han kand da icke sette til rette/ dem maa han lade indkomme for herskabet eller lensmanden der samme stedz.

Item huor som sognefolket icke holder ordinamjen/ oc gifue icke sognepresten det hannem bør/ bliffue de da paamindte aff probsten/ oc icke wille rette seg sielff/ oc gjøre det skiel fyl/ da skal mand det lade indkomme for herskab/ eller oc lensmanden der samme stedz. ||

Sognepresterne skulle giffue deris brøst for Probsterne til kiende/ Saa skulle Probsterne skaffet saa hoss Superattendenten/ at hand flier aldting vdi lawe/ at guds ord ey maa komme vdi noget ondt rychte/ aff nogen kiff oc trette den presterne haffue sammen.

Huor som nogen sted fadtes sogneprester diit skulle probsterne strax holde seg heden/ oc formane bode herskabet oc almuen til at bede Gud om at faa een god sogneprest/ Siden skulle de paaminde kirckewerie/ huilcke det synderlig tilhør/ at de hoss bispen oc raadet legge seg effter at faa sodan een.

Superattenderne skulle hierne der som de boo vdlegge den helige scrifft oc støndum predicke/ men all eniste een sinde om aaret mett wor lensmand besøge kirkerne huer i sit stict/ vdi leylig tiid/ vden der oc || begiffuer seg nogen synderlig nødtørtighed/ at de tiiere haffue behoff at fare nogen sted/ Oc da skal man offuerhøre dem som mand wontror vdi syn lerdom/ oc styrcke de retskafne/ oc aff Guds ord rette hwad der kand were folck emellum om nogen wrang lerdom. Der skal oc Superattendenten met wor lensmand flittelig bespørie seg/ huorledes predickerne oc Scholerne holdes/ ocsaa huorledis det gaar met hospitalerne oc fattige folkes kiste/ oc were der om/ at der intet fadtes vdi.

Der som Superattendenten blifuer befunden at staa icke sit embede saa ret trolig for som det seg burde/ men lader seg 222 forkrencke entten aff sognepresterne met gaffuer/ eller oc nogen anden forsømmelse hand tager der for/ at hand io icke er orwogen til at giøre det hannem er befalet. Eller oc (det gud forbiude) han || fulde vdi nogen obenbare syndig last eller kietterij/ da skal man kiere hannem for kongen. saa scal hand stedis til ordz i tho eller tre andre Superatendenter nerwerelse/ effter s. Powels ord/ i. Ti. v. du skalt icke stede kieremol at gaa nogen prest offuer/ vden det skier met tho eller tre widne. Wij wille der see sielff flittelig til at ingen dande mand sodan skal blifue beskemmet/ eller skie nogen vskiel om hand end blifuer kierdt forvden brøde/ men der som hand icke raader bod paa den brøst eller last/ der hand kand ræte seg vdi/ da skall hand settes vdaff sit embede. Dij superattenderne skulle/ som gode bisper pleye/ were vlastelige/ icke aleniste naar de der til vdwelles/ men ocsaa siden de ere bleffne vdwlde/ skulle de se nøye til/ at de ey lade seg bemercke met nogen lastelig slemmerij/ girighed eller howmod. Huilcke || seg lade her met bemercke/ oc blifue der vdi offuenbarlig offuerwondene/ oc icke ræte seg/ naar de ere een sinde eller tysser paamintte/ da skal kongelig mayestet haffue syn ræt til dem/ effter de ere affsedte/ lige som til nogen anden der sodant gjør. So som herskabet oc skal haffue syn rettighed mod andre kirckens tienere/ oc Scholetienere/ nar de for nogen storr last ere sedte vdaff embedne/ eller bleffue befundene med nogen halsløss gierning/ der gud bewaare alle syne tienere for

Naar der vdi nogen stict fadtes en Superattendent/ da skulle alle sognepresterne alleneste ockiøbstederne i stictet komme tilsammen. Saa dog/ at kirckerne lige wel forsyges med predicken oc sacramenter. Twende dagen effter han er død/ skulle de samles vdi byen der som Superattendentens bolig er. Saa || skulle de endrectelig giffue fire sogneprester fuld mact oc myndighed til at vduelle een/ den de kiende en werd mand/ oc skickelig bode i lerdom oc leffnet. Saa skulle samme iij fylle hannem heden til den Superattendent/ som nest er wed honden/ at han der blifuer offuerhørð/ kan det ick saa strax skie/ saa mue de giøret det snarste de kunde. Der som hand dørmer 223 hannem da skickelig der til/ da skal han siden heden sende hannem til kong. Mayestat/ at han der blifuer stadfest. Der som kongen da annammer hannem/ da skal han wed syne befelsmend oc lensmanden der samme stedz giøre hannem myndig vdi stictet/ oc befalle alle sognepresterne/ at de skulle ansee hannem derfor/ oc lyde hannem i de ærinde som en Superattendent befalne ere. Ocsaa skal Superattendenten swerie kongen troskaff/ oc at han wil were flittig || vdi sitt embide oc ondelige regiment det han haffuer paa kirckens wegne/ aff den naade gud giffuer hannem. Med det skiel skal han oc vnder seg haffue alde probster sogneprester oc predickere/ saa at de skulle lyde Superattendenten/ vden de oc faa (det gud forbiude) nogen merckelig last med hannem/ att de wille klage hannem for kongen/ eller for nogen wrang lerdom han før/ eller for nogen forsømelse vdi sitt embide/ huor hanss brøst er saa stoer/ at han enten icke kan eller oc icke wil raade bod paa. Dij her skulle huercken presterne eller de andre Superattender tiye met hannem/ om de sodant wide. Ocsaa skulle lensmendene der samme stedz giffue oss sodant tilkiende/ huor de formercke sodant rycte i stictet paa nogen Superattendent. Men att enten wore lensmend eller nogle andre skulle beføre || dem for oss eller andre/ nar de ere icke obenbare beryctede/ det wille wij dem icke tilstede/ men holder befalle wij/ att de dem skulle forsuore oc beskerme/ om behoff gjørs.

Naar sodan en Superattendent er da saa annammet til stictet/ da skal hand obenbare indweyes/ i den kiøbsted der som han skal boo/ paa en syndag eller nogen höytidz dag før end predicken begyndes/ ret for alteret/ formedels probsterne/ oc v. eller vi predickere/ de der nest hoss ere.

Men den Superattendent som der nesthosser boendis/ skall indweye hannem/ saaledis som her siden effterfylle skal.

Om kongens befelsmend.

Wore lensmend oc raad vdi kiøbstederne giffue wij dennem befalling/ at de dennem wor Ordinnantz skulle holde wed mact/ oc were kircketieners oc scholetieners talsmend til det 224 beste || naar de der om bliffue aff Superattendenten eller probsten tilsagde/ at dem icke giffues det dennem bør att haffue/ eller de oc wrelig offuerfaldes aff nogen ond menniske. Ja hui skulde ey wore lensmend oc raad bewise gudz tienere den samme villij/ som de den mindste bonde ere plictige at bewise? vden de wilde oc fortørne bode gud oc oss.

Om nogle synderlige bøger/ de landzpresterne skulle haffue/ huilke de oc icke kunde til gaffns ombere.

EEffterdij der vdi denne tiid vdcaa mange skarns bøger/ aff huilke ey alleneste de vforfarne oc wankundige/ men ocsaa de som fuld wel forstaa seg ofte forgiffues/ dif mue aldt gode sogneprester/ bruge de bøger alleneste/ huilke wiise oc lærde mend haffue wedtaget/ paa det at de || ey mwe vnder sandhedz skin/ inddricke ocsaa wildfarelse/ till deris store forderffuelse som dem skulle tillide.

Dij skulle de først for alle andre hafue den helige Bibel/ som er en kielde til ald ret sindig gudelighed oc gudfryctighed.

Der nest D. Morten Luthers Postil/ i huilken han vdlegger søndagers Euangelia/ oc giffuer tilkende huorledis Euangelium skal forklarer.

iiij. Apologiam Philippi/ vdi huilken ald christendoms wisse lærdom bestoer oc bewises/ oc mz christelige skiel giffues tilkende/ hut mand noget saaledis skal tro/ oc sammeledis lære fraa seg.

iiij. Locos communes Philippi/ vdi huilke de nytteligste oc nødtørteligste artikler oc skeder i scrifftten/ paa det letiste oc gieniste vdlegges.

v. Nogen en god bog/ aff huilken de wel mwe kunde forklare børnelærdomen/ || med D. Morten Luthers paruo Catechismo/ at de mwe wide hworledis de skulle rettlig oplære vngdomen vdi den første grund till sand gudelighed.

vi. Instructionem visitationis Saxonice/ Ocsaa een aff desse wor ordinatzebøger/ at de mwe wide vdi huilke stycker dem bør synderlig at were wel vnderwiste oc lærde 225 Nogle ny bøger skulle her i wore riger ingen vdtryckes aff bogtryckerne/ enten Danske latine eller tyske screfne/ eller oc paa Danske vdsette/ icke heller indføres anderstedz vdtryckte/ synderlig om de indholde enten det troen er anrørinde/ eller det der hør til landz oc steders regiment oc hussholding/ med minde end de tilforn bliffue vdi wor høye Schole offuerseete/ oc faa ett godt widnesbyrd aff huer Superattendent her vdi Danmarcks rige. ||

Om Superattendenterns bolige/ ocsaa andre deris som i kiøbstederne skulle tiene enten kirckerne eller scholerne

Kirckewerierne vdi Kiøbstederne skulle forsyge deris deris predickere oc sognepreste/ mz andre kirckens oc deris sognetienere/ bequemme oc skickelige bolige/ oc met kirckens penninge holde dem wid lige/ oc bygge der paa huad der fattis til husens behoff/ met ett quemt studerecamer. Desligeste skulle de holde Scholen oc Scholetieners bolige wid mact. Huor som vdi een kiøbsted ere flere sogne/ der skulle alle kirckewerierne holde Scholen oc Scholetieners bolige wid macht/ dog saa/ at der bliffuer skilsmøs paa kirkerne/ att den kircke/ som meest formaa/ skal meest lade til/ effter wor Lensmands/ Superattendentens/ probstens oc raadzens sigelse. Det wore iw altho meget wreligt/ der || som predickerne skulde paa deris kost nødes til vdi Kiøbstederne att bygge aff dem egen rentte/ effterdij de konde settes vdaff tiensten. Ocsaa høre husene kirken til/ aff huilke der intet tilkommer deris effterleffuendis encker oc faderløse børn naar de affdø. Ocsaa skulle alle kirckewerierne vdi kiøbsteden/ der som Superattendenten boer/ forsyge oc opholde ham ett godt bequemt hwss/ wel skickeligt til syn hwsholding/ mz studerecammer/ drengeherberg oc skolde/ Huilcket de seg icke skulle lade siunes for suort/ at de allene holde sodan en menig tienere offuer det hele stict hwss for/

effterdij de haffue dog for alle andre merckelige gaffn aff ham/ at de kunde høre hanss lectier oc predickene vdaff den helige scrifft/ oc giffue hannem dog ingen løn. De haffue ham oc wed honden/ at de kunde 226 spørie raad aff hannem || naar de wille/ forvden ald bekostning. Oc der forvden/ huort hand kommer vdi det hele stict/ da holde andre kircker hannem øll oc mad/ hø oc haffre for/ til seg oc dem hand med seg haffuer/ men aff denne kircke oc desse syne egne borgere tager han plat intet/ men hoss dem forterer han heller aldts dett hannem til syn fortering forskickes/ dij skulle de heller holde det for en ønske/ oc regne det for en maglighed/ at de kunde pøntet wel for hannem/ saa langt skal det were der fraa/ at de det skulde regne for nogen besuoring.

Om Norig.

VI wille med det første besyrge Superattenderter vdi Norge til hwert Stictt/ huilcke wij oc wille giffue befalling/ at de/ saa meget som mueligt er/ skulle giøre deres flit/ at huer sogen || maa haffue gode predickere/ oc det sande guds ord/ at der oc intet maa forsømed/ huad der hører til guds ords predicken oc menniskens salighed/ oc skicke huad dem tilstaar vdi andre sager de vdi denne wor Ordinantz begreffne ere/ intil wij sielff komme vdi Norge/ huilcket wij mz gudz hielp snarlig forhaabe/ da wille wij effter Superattenderterns raad/ besynderlig vdi huer sted beskicke oc stadfeste huad effter denne ordinantz der icke haaldis kand/ dij der wii vdi mange stycker holdes en anden Ordinantz.

Om de tienere som for sygdom eller allerdom ere vdwelge til kircker eller Scholer.

DEn predickere som vdtient hafuer/ enten vdi kircken eller scholen/ som sielff wel lerd haffuer staad sit embede lenge trolig oc wel for/ || oc icke lenger kand for skrøbelighedz skyld/ den wille wij (naar wij der om bedne bliffue) giffue en prebende den første der falder vdi riget at føde seg aff den anden syn liiffs tiid.

227

Om Canicker.

VI wille biude/ at de (det som dennem altid haffde tilburd) skulle met een erlig ophold vdi kiøbsteden der som de bo/ holde een lerd mand wdi den helige scrifft/ som kan paa latine offuerlyst lese den helige Scrifft bode for Caniker scholedegne oc forstandige borgere oc andre som diid wille søge/ denne samme Lesemestere skal støndum paa nogen forskicket tiidt predicke/ men dog saa/ at ingen wonlig predicken der met forhindres.

Oc de Canicker som icke ere nogen anden sted borte til Studium/ de skulle huer dag siwngé vdaff den || helige scrifft oc gudz ord/ effter som oss elskelige D.Hans Bugenhagen vdaff Pomern det haffuer dem forscreffuet vdaff Guds ord/ effter den christelige troes vdwisselse/ huilken wij haffue befallet at lade trycke bag vdi den Latinske Ordinantz/ Oc effterdij de der vdaff intet skulle besuores/ som før er skied aff hyn lange sang/ Men skulle der met haffue en helig oc lystig øffuse vdi guds ord/ paakalde oc tacke gud/ at gudfryctige menniske mwe saa godt som legedes der aff wenne seg till den helige Scrifft/ dij tør ingen Canic/ som af den Canoniske helige scrifft saa kalles/ der vdi lade sig besuore. Ocsaa mue de om søndager oc helige dage/ om der ere de seg wille lade berette/ holde messe/ vden deris kircke er en Sognekircke/ om huilket her før er sagt. de mwe wel saa aff deris rentte leffue høfselig oc studere/ det stund de || hafue ingen tienste/ intil de kaldes til noget embide. Huilcke aff dennem icke leffue enlig de mwe gifte seg/ som gud haffuer skickedet/ oc ey skiøde om den diefflsens lærdom som der emod er. Ecteskaff (siger Apostelen)

skal holdes hederligt hoss alle/ oc en vbesmittet seng/ men Skiørleffuere oc horkarle wil gud døme. At wij ickun ellers haffue wor omgiengelse god forvden girighed/ oc were til fridz mz det gud giffuer oss.

Men der som nogen aff dem for syn lærdoms ocduelighedz skyld/ kaldes til at worde en Superattendent/ Sogneprest/ Predickere/ Scholemester/ Lesemester i den høye schole/ eller 228 til nogen raad oc arbeyd til menighedsens beste/ da skal han haffue syn fulde besolding som er samme embide tillagt/ oc der til med lige wel beholde aldt det han tilforn haffde vdaff Canichedømen/ vden han nogen || wille noget der aff siellf willig oplade/ saa at de beste blifue de rigeste/ oc de som andre tiene med deris gode lærdom. Huo denne wor gunst oc welwillighed wilde forsmo/ det wore io sandelig intet andet/ end at hade sand gudelighed oc høfske tilbud

Om Klostermend som haffue siellf at leffue aff

DE Monche som gudz sandhed forstaa mue nyde sin frihed effter Euangeliun/ vdi deris egen frij samwittighed/ der som de høfskelig oc ydmygelig aff sin formand begterindis worde/ att de mwe vdgaa oc forsee seg siellf/ oc ey lenger der wille blifue for sin samwittighedz skyld aff gudfryctighed/ oc wille effter gudz willij tage seg noget andet lefnet for/ da skal dem det icke syunes/ men holder maa mand lade de stackarle gaa/ oc giffue dem kleder oc noget til terepenninge for gudz skyld/ der som for || manden det weyer siger dennem/ da skal hand der om staa til suors for oss. Mand kan jo ledtere med en god rund almese lade gaa en monch/ som icke blifue wil/ end føde hannem alle sine dage vdi closteret/ emod syn willij oc samwittighed. Men sandelig wille wij icke were delactige vdi sommes vrene renliffuenhed.

Men de muncke som vdi Closter wille blifue/ de skulle blifue deris forman vndergiffne oc lydige/ saa lenge som de der blifue/ oc giøre det gode helige dande mend tilbør/ at de leffue ett gott høfskt lefnet. De skulle icke gaa wd/ oc stoge omkring huort de wille/ forvden deres formane befalling. Heller skulle de gerne høre oc nemme helige lectier oc predickene/ gerne lese selff den hellige scrifft/ att der modte end were nogle som her effter modte worde sognepreste. Derfor skal oc huert sodant Closter || haffue een god lerd mand/ som skal lese den helige Scrifft/ lere børnelerdommen/ predicke etc. Oc for dette samme sit helige arbeyde skall hand haffue een erlig 229 besolding oc ophold. Ocsaa skulle de siunge/ oc om syndager oc helige dage holde messe/ saa som sagt er om Canicker.

Om Nunder.

DEr som Nunderne for samwittighedzens skyld wille tage seg noget andet lefnet for/ da mue de wel forlade det selskaff de nw ere hoss i kloster/ dog høfskelig met deris wimmers samtycke oc tilhielp. Dit lige som wij icke mue bruge herredøme offuer nogens samwittighed/ saa wille wij ey holder gerne were delactige vdi nogen andens synd. Nw wide wij fuld wel/ att den ørckeløshed oc egenwillighed/ oc den store kiødelig frihed oc tryghed/ huilcken de (dog icke rettelig) kalde en Guds tienste/ er icke nogen || Guds skick.

Men de som friwillige løste at blifue vdi Closter/ de skulle/ saa lenge som de der blifue/ were deris Prierisse eller Abbedisse lydige/ de skulle icke stryge omkring/ men leffue høffskelig/ oc icke haffue omgiengelse met mend/ de skulle haffue noget forhende at giøre/ lesse/ oc paakalde gudfader wed Christum/ de skulle høre Guds ord oc gode predickene/ De skulle lære den christelige troes rette forstand. Oc der som Priorissen enten steder dem at giøre/ eller oc sielf giør det huercken hinde eller dem sømmer/ da skal hun affsettes/ oc een anden tilskickes som bequemmere der til kand were.

Wdi huert sodant Closter shall beskickis een lerd oc skickelig predickere/ som haffuer een æractig dande quinde til hustru/ oc gode hwssinde. som kand predicke for dem/ oc hand || skal haffue en erlig besolding oc ophold.

De mue oc siunge oc lade sige messe/ som sagt er om Canicherne/ vden predickern siunes nytteligre at were/ at de siunge noget minde/ oc heller paa danske end latine at de soledis mue faa nogen vnderwissning vdaff gudz ord/ naar de wel forstaa huad de siunge oc lese.

Superattendenetts eed.

Kleriste naadige Herre/ Jeg N. vdwold Superattendent til N. stict/ loffuer eders kongelige Mayestat sand troskaff/ att ieg/ det yderste meg mueligt er/ wil forfremme dett eders kong. Mayestat oc riget kand were til ære/ gaffn/ frid/ roliged/ oc lydighed/ oc andet som jeg for gud pliktig er eders kong. Mayestat/ oc wil were emod aldt dette kan forhindre. Der nest loffuer ieg/ at det stund ieg er vdi dette embide/ da wil ieg forhandle || den helige Scrifft ret sindelig/ effter den gaffue som Gud haffuer giffuet meg/ retskaffelig tractere Euangelium oc Sacramenterne/ lige som Christus dem sielff haffuer indskicket. Jeg wil tage meg vore for menniskelige meniger/ oc blifue hart wed wor christelige troes wisse articler. Jeg wil oc med stoer flitt skaffet saa/ oc paaminde Sognepresterne til kirckerne/ de meg befalles/ at de ocsaa skulle staa deris embide well for/ bode med lærdom oc Sacramenters vddeelse/ att de oc skulle trolig lære børnelærdomen fraa seg/ oc der om forhøre syne sognefolk/ bode vdi Scrifftemol oc anderledis/ huad de der vdi forbedre seg. Jeg wil oc were om børnescholer/ at de skulle blifue wed macht. Ocsaa wide fattige folkes beste. Oc hielpe den menige low oc landskick at holdes wed mact oc huad andett en Superattendent || tilhør/ effter eders kong. Mayestatz screffne Ordinanzes indhold. Oc ey ieg wil med gunst eller gaffuer eller nogen anden wild lade meg krencke/ emod det mitt embide tilhør. Men der som ieg aff menniskelige skrøblighed/ wanwittighed eller i noger andre mode noget her aff forsømendis worder/ da forlade meg det gudfader aff sin mildhed/ for sin søns Jesu Christi skyld. Men med willij oc widskaff vdaff beraad mod wil ieg intet gjøre emod det ieg nu loffuer eders Ro. Mayestat/ saa sandelig hielpe meg Gud/ wed dette helige Euangelium.

Oc mz det samme han saa siger/ da skal han tage paa det ny Testament.

231

Med deffe Ceremonier skal en Superattendent wyes om en Søndag eller en anden helig dag. ||

NAar Epistelen er lest i messen/ saa skal en predickere eller oc Probsten stige op paa predicestolen/ oc sige saa. Denne N. som er en gudfryctig/ windskibeligt/ ydmyg/ lerd dande mand/ er vdwold til en Superattendent/ Dii bede wij/ at i wille for hannem oc for Ordzens framgang bede en Pater noster.

Saa skal mand strax siunge Veni sancte Spiritus etc. Oc vnder des gaar folcket indi Choret/ eller saa næet som det kan komme. Saa shall den som hannem skal indwyre gaa saa næer folket/ at mand kan høre huad han siger/ oc were iførd ett ryckelin oc en Chorkoffue/ med hannem som indwyres skall/ oc de andre prester/ saa mange som kunde til stede faa werit/ huilke alle skulle ocsaa haffue ryckeline paa. Saa skal han først formane almuen til att bede en || Pater noster/ at gud wilde werdes til at were der eblant det de nu haffue for hende. Strax reyser han seg/ oc stoendis med faa ord priiser hand det aller heligste predickembide/ huor nyttigt oc vmistindis det er etc. med huor stoer priis den helige aand wed s. Powel loffuer denne kirckens tienste/ huilken Christus effter sin himmelferd giffuet haffuer/ der han saa siger. Christus faar op i høyelsen/ oc skienckte menniskene gaffuer/ der hand giorde somme till Aposteler/ somme til Euangelister etc. dij det er den ald største gudz welgierning han oss haffuer beteed/ att hand haffuer giffuet sin sön i døden for oss/ oc giordt oss saa skickelige predickere oc lærefædre/ som formedels det lydinde ord skulde vdbydte sodant ettligedefæ vdi werden/ om huilcke han siger/ huo eder hører han hører meg/ dij er denne gode gudfrychtige || Dande mand N. vdwold till dette stict etc.

Saa skal mand siunge den psalme/ Dominus dominus noster. Aff huilcken hand da skal met faa ord vdlegge ett Vers eller oc tho om Christi predickere oc hanss rige. Oc der skal hand see til som indwyelsen gjør/ at hand ey gjøret altho langt saa at folcket kiedes der wed/ oc foracte saa det der handles.

232

Strax saa skal hand oplesse samme Superattendent/ huad hans embede tilhører/ wdaff ordinanzten/ synderlig fraa de ord. Men effterdij at Superattenderne etc. m ij. intil den sted. Effterdij de kaldes da til sodant suort arbeyd etc. miiij Siden skal han befale hannem oc lære det rene Euangelium/ oc predikke syndere forladelse/ oc det ewige liiff vdi Christo Jesu Guds sön alleneste. Item om kierlighed/ Rorsset/ Penitenz/ || Herskaff/ Huorledis mand skulle effter Guds ord were lydige. Item om Sacramenterne/ effter som Christus dennem haffuer indskicket/ oc huercken lære der om noget andet eller anderledes. Loffue i dette? Hand sworer. Ja det loffuer jeg/ giffuer mig eders hond der paa. Saa recker hand hannem hond.

Saa skal mand strax siunge den psalme Ecce nunc benedicite domino. Naar psalmen er da wdsiwngen/ da siger han/ denne Psalme er eder siungen i predickere/ at i skulle oprecke henderne/ oc bede/ benedide herren/ oc vdpredicke sand benedidelse vdi den Abrahams sæd Christo/ oc handle saa bode dag oc nadt/ det er idelig met ald windskibelighed emod Diefflsens rige.

Oc framdelis skal hand sige saa. ||

Nw haffue wij siunget helige lobsange oc psalmer/ som prise guds ords predicken/ Nw wille wij høre helige lectier der om vdaff den helige scrifft.

Her skal nw een aff Prestene lese denne lectie.

Saa siger s. Pouel til syn bisp Titum. Derfor lod ieg deg bliffue vdi Creta etc. Det hele capitel wd til enden.

Strax skal en anden Prest lese denne anden lectie act. xx.

Der s.Pouel sagde presterne aff Epheso gode nadt/ da sagde hand/ See nw wed ieg etc. det hele capitel wd til enden.

Strax skal den tredij prest lese denne tredie lectie ij. Ti. iij.

Saa siger s. Pouel til syn bisp Timorheum/ Jeg formaner etc. vd intil enden. ||

233

Efftter desse lectier siger hand saa/ dette altsammen paaminder predickerne deres embede/ oc forklarer til met huor storlig dette embede teckes gud/ oc huor nytteligt det er den helige kircke/ effterdi det er dog Christus sielff som wed syn predickere predicker/ døber/ gifuer Sacramentet/ straffer/ formaner/ oc trøster/ huilcket er wor største howsuolse vdi denne vtacknemme oc foractelige werden.

Fremdelis siger hand saa.

Der næst skulle i nw alle sammen wide/ at denne wyelse bliffuer heliget wed desse tho stycker/ som er gudz ord oc een gudelig bøn/ saa wel som oc huert andet creature kand sammeledis tiene oss wdi helighed til wor brug Huilcket s. Pouel saaledes wdtrycker met desse ord. Huert || gudz Creature er de tro christne got til at bruge met tacksigelse/ dennem synderlig som forstaa seg paa sandhed/ helst fordij det biiffuer heliget wed guds ord oc en gudelige bøn.

Saa haffue i nu hørdt det første/ aff huilcket det Aposteliske embede prises oc heliges/ som er Guds ord. Men paa det at denne helighed maa fuldkommes/ da wille wij oc tale noget om det andet/ som er en gudelig bøn.

Effterdij wij skulle dog bede gud om aldt det gode wij skulle hafue/ da haffue wij ald meest behoff at bede om gode predickere/ oc for predick embedet. Dij Christus bad self een heel natt før end hand om morgenens beskickede de xij Apostle/ som Lucas scriffuer cap. vi. Saa siger || hand oc Mat. ix. beder høstens herre etc.

Ocsaa hoss bønen lagde Apostlerne oc kirckens Oldinge hender paa dennem som de beskickede oc weyede til predickere/ som siunligt er vdi apostlers gerninger. Oc den samme sed haffuer den helige kircke siden taget aff apostlerne/ som s. Pouel ocsaa sielff raader syn egen bisp/ oc siger i. Ti. v. wer icke alto snar til att legge hender paa nogen/ Ja det siger han iw om dennem som predicke skulle oc lære vdi kirckerne/ oc icke om messeprester. Vdi fordome tiid pleyede mand att legge hender paa de offere mand slacte oc offre wilde/ som mand 234 seer vdi Moses low. Saa maa mand oc wide/ att wij her offre gud dennem til en helig tienste/ huilcke wij legge hender paa/ huilcket wij oc her nw || paa denne sinde wille giøre/ saa som wij aff Apostlerne lærdt haffue/ vdi wor Herres Jesu Christi naffn.

Her skal han nw med Presterne oc Oldingene legge hender paa hans hoffuet

som wyes/ oc sige saa lydelig

Lader oss bede/ Wor fader etc. Oc ydermere skal hand sige.

OAlmechtige ewige Fader/ som haffuer saa formedels dyn enborne sön wor enigste Mestere lærdt oss/
Høstien er megen/ men arbeyderne ere faa/ derfor beder Høstens Herre/ at hand vdsender arbeydere vdi sin
høst. Huilke ord oss paaminde/ at wij skulle bede || gode arbeydere/ predickere oc lærefædre vdi kirckerne
aff dyn guddomelige godhed/ med en alworlig oc tro bøn. Saa bede wij nw dyn vsigelige godhed/ att dw
naadelig wilde ansee denne dyn tienere N. huilcken wij vdi dit naffn vdewelle til det helige biscoplige embede
vdi kircken/ at hand modte bliffue windskibelig vdi dit ord/ oc predicke Jesum Christum dyn sön at were wor
enigste salighed/ til at lære oc trøste raadløse samwittighede/ at raade/ paaminde/ oc straffe met ald
tolmodighed/ saa at andre mue leres oc forbedres der vdaff/ Saa at det ald heligste Euangeliun maa
woractelig bliffue hoss oss reent oc rett forvden ald. menniskelige lærdoms beblanding/ at wij modte faa det
ewige liiff till en salig frucht der aff/ wed den samme dyn sön wor Herre Jesum || Christum. Saa skulle de alle
swaare Amen.

Oc strax skall mand siunge/ Nw bede wij den Helige aand etc.

Vnder dee som det første Vers siunges/ falde de alle sammen neder for alteret/ oc giøre deres bøn Saa
staa de op/ oc gaa heden huer paa sit sted/ at de met andre christne kunde siden gaa til det helige
Sacrament.

235

Aldt dette her skal paa danske lefes/ at kircken kand forstaa huad der siges. Men Psalmerne skulle
siunges paa latine/ effterdij der fyller dog nogen føye wdleggelsse effer vdaff Psalmerne paa danske/ om det
som hører til det samme som her da forhandles.

Naar den sidste Collect leses || vdi messen/ da skulle de atter gaa frem for alteret/ oc anamme der den
wonlige benedidelse/

endog hun icke dennem alleniste forkyndes oc giffues/

Men den hele meenhed.

Trycht wdi den Kongelige
Stadt Roschylde aff meg
Hans Barth.
M. D. XXXIX.